

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

SOCIÁLNÍ EXKLUZE MATEK S DĚTMI DO TŘÍ LET
Mateřská centra jako jeden z nástrojů její prevence

vypracovala: Václava Řehouňková
vedoucí práce: PhDr. Miloslava Turková CSc.
Praha 2010

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury, a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v elektronické nebo tištěné podobě.

V Praze dne

.....
podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Miloslavě Turkové, CSc. za zájem, připomínky a čas, který věnovala mé práci. Dále bych ráda poděkovala všem respondentkám za ochotu a vstřícnost při poskytnutí rozhovorů.

Obsah

ÚVOD	5
1.kapitola: Sociální exkluze	7
1.1.Charakteristika, vymezení pojmu sociální exkluze	7
1.2.Příčiny a mechanismy sociálního vyloučení	8
1.3.Skupiny ohrožené sociální exkluzí	11
1.4.Matky s malými dětmi jako jedna ze skupin ohrožených sociální exkluzí... ..	11
2.Zaměstnání a ženy	13
2.1.Uplatnění žen na trhu práce	13
2.2.Kombinace pracovního a rodinného života	14
2.3.Znevýhodnění žen s dětmi na trhu práce	17
2.4.Role neziskových organizací při návratu žen na trh práce po RD	19
3.Státní sociální politika a její nástroje na podporu rodin s dětmi	21
3.1.Mateřská dovolená	22
3.2.Rodičovská dovolená	23
4.Možnosti péče o dítě mimo rámec rodiny	27
4.1.Zařízení péče o dítě do tří let věku	28
5.Mateřská centra	31
5.1.Historické ohlédnutí	31
5.2.Sítě mateřských center	33
5.3.Založení mateřského centra	34
5.4.Funkce a poslání MC	36
5.5.Činnost MC	38
6.Výzkumný projekt	41
7 Metodologie: strategie a techniky sběru dat	41
8.Výběr vzorku, průběh a prostředí výzkumu	43
9.Zpracování dat	44
10.Analýza rozhovorů	44
10.1. Reflexe sociální exkluze	45
10.2. Aktivity v mateřství	54
ZÁVĚR	64
SEZNAM LITERATURY	68
SEZNAM PŘÍLOH	72

Ve své bakalářské práci se zaměřuji na problematiku sociální exkluze. Vyloučení můžeme rozumět různými způsoby, zde se týká rodin s malými dětmi, především tedy maminek na mateřské a rodičovské dovolené. Pokouším se ukázat, jaké skutečnosti vedou k pocitu sociálního vyloučení u této skupiny žen, co může ženám jejich situaci ulehčit a co jim naopak situaci ztěžuje. Jedním z východisek práce je má představa, že mnohým ženám umožňují ze sociální izolace vystoupit mateřská centra. V současné době můžeme mateřská centra považovat za jednu z mála institucí, primárně cílenou na tuto ohroženou skupinu, a je jen příznačné, že tato centra zakládají samotné ženy na mateřské dovolené.

Při formulaci problému jsem vycházela z vlastní zkušenosti, protože sama jsem v současné době již třetím rokem na rodičovské dovolené. Zároveň jsem se mohla opřít o několik prací¹, které byly o mateřských centrech již napsány, se kterými jsem své postřehy před samotným psaním bakalářské práce porovnála.

První kapitola se věnuje obecně problematice sociální exkluze, kterou následně rozvíjím směrem k matkám na rodičovské a mateřské dovolené. Ženám, které nastoupí několikaletou rodičovskou dovolenou, se pochopitelně změní jejich život a životní styl. Jednou z příčin je ztráta pracovních kontaktů, praktická nedostupnost částečných úvazků pro matky s malými dětmi a další pracovní problémy, na které poukazuji ve druhé kapitole. To vše prohlubuje sociální vyloučení těchto žen, přestože pracovní trh by mohl skýtat mnoho šancí pro zapojení matek s dětmi oboustranně prospěšným způsobem.

V posledních letech došlo k některým změnám, které se týkají výměry mateřské a rodičovské dovolené. Tyto změny popisuji ve třetí kapitole, a to jak jejich pozitivní dopad, tak také odvrácenou stranu. Upozorňuji na nekoncepčnost přijatých opatření, a to s ohledem na problematiku sociální exkluze matek na rodičovské dovolené.

¹ Viz seznam literatury.

Další kapitola se věnuje zařízením pro péči o děti do tří let. Většina matek, které vyhledávají tato zařízení, se vrací do zaměstnání, případně se rozhoduje pro kolektiv, aby si dítě osvojilo nové sociální dovednosti a tím si usnadnilo následný nástup do mateřské školy. Čas, který takto žena získá, může využít sama pro sebe, a to je zajisté přínosem pro její vnímání mateřství. Zde mohu mluvit ze své zkušenosti, kdy poprvé po roce a půl, když jsem umístila dceru na několik hodin týdně do školky, jsem měla volný čas sama pro sebe, a mohla ho využít například ke cvičení. Tyto možnosti se ovšem týkají jen malého množství žen, žijících ve velkých městech, kde je dostatečně široká nabídka soukromých zařízení pro péči o malé děti.

Mateřská centra jsou vnímána jako zařízení, která se věnují ženám s dětmi do tří let, a popisují je samostatně v páté kapitole. Poukazuji na programy, které ženám a jejich dětem centra nabízejí a na příležitosti, jak se aktivně zapojit do dění v centru. Mateřská centra jsou jednou z možností, zcela jistě nevyhovují všem ženám, nebo všem dětem, ale v současné době se jedná zřejmě o nejrozšířenější možnost pro trávení času s dítětem na rodičovské dovolené. Kromě mateřských center ženy navštěvují s dětmi i kroužky organizované dalšími institucemi, jako je například Česká obec sokolská, která nabízí téměř ve všech městech cvičení pro děti. Oblíbené je také plavání s dětmi. Co je na mateřských centrech specifické, a proč se zaměřují právě na ně, je jejich koncentrace na ženu, nikoliv na dítě. Ačkoliv většina programů se věnuje primárně dětem, jsou připravené tak, aby žena mohla uvedený čas trávit v pozadí a dítě se zde učilo potřebnou samostatnost. Centra také organizují programy pouze pro ženy, a realizují různé projekty na podporu žen a jejich aktivního života.

Teoretický rámec mé bakalářské práce naznačuje výzkum, který jsem následně uskutečnila, a který se zaměřil na reflexi a vnímání mateřské a rodičovské dovolené z pohledu matek malých dětí, a především na mateřská centra – tak, jak je vnímají samotné ženy.

1.1. Vymezení pojmu sociální exkluze

Pojem sociální exkluze má poměrně krátkou historii. V 70. letech minulého století, kdy docházelo k proměně podoby západní společnosti, začali sociální vědci zjišťovat, že jim chybí termín, pomocí kterého by mohli označit a popsat dlouhodobé postavení některých občanů na okraji moderní společnosti. Do té doby používaný termín chudoba se začal jevit jako nedostatečný, přestože se stále jednalo o jeden ze základních rysů těchto občanů. Samotná chudoba odkazovala pouze k materiálnímu nedostatku a nezahrnovala jeho příčiny, stejně jako další jevy, které byly u lidí žijících na okraji moderní společnosti pozorovány.² Ne všichni chudí jsou sociálně vyloučení, a na druhé straně, ne všichni sociálně vyloučení musí být chudí. Vyloučení na etnickém, náboženském nebo kulturním základě mohou shodně sdílet osoby bez ohledu na výši svého majetku nebo profesního statutu.³ Koncept sociální exkluze se poprvé objevil ve Francii, kde se jím označovaly osoby, které stály mimo systém sociálního zabezpečení. Pojem získával na popularitě i v ostatních zemích Evropy, především ve Velké Británii. Jeho význam se rozšířil, nyní již nezahrnuje pouze neschopnost dosáhnout na dávky sociálního zabezpečení, ale popisuje a vysvětluje řadu dalších jevů.⁴

V 90. letech se tento pojem stal součástí sociální politiky EU. V Evropské unii jsou sociálně vyloučení jedinci definováni „jako obyvatelé/občané dané společnosti, kteří z důvodů, které nemají sami pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují“.⁵ V této definici je určen systém, do něhož je

² Brož M. - Kintlová P. - Toušek, L.: Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Praha, Člověk v tísni – společnost při České televizi, o.p.s., 2007, s. 6.

³ Mareš, P. – Sirovátka, T.: Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda, in: Sociologický časopis, 2008, Vol. 44, No. 2, s. 278.

⁴ Brož M. - Kintlová P. - Toušek, L.: Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Praha, Člověk v tísni – společnost při České televizi, o.p.s., 2007, s. 6.

⁵ Mareš P. - Hofírek, O.: Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Brno, Masarykova univerzita, 2007, s. 13.

žádoucí, aby byli tito vyloučení jedinci integrováni. Přitom se předpokládá jak silný důraz na existenci práva těchto jedinců na integraci, tak také na existenci jejich vlastní vůle být integrováni.⁶

Prvního května 1999 vstoupila v EU v platnost Amsterodamská smlouva, jejíž součástí se stala Úmluva o sociální politice⁷. Ta stanovila základní cíle sociální politiky, jako je podpora zaměstnanosti, zlepšování životních a pracovních podmínek, sociální ochrana, rozvoj lidských zdrojů s důrazem na vysokou míru zaměstnanosti a boj proti sociálnímu vyloučení.

Sociální exkluzi můžeme také definovat následovně: „Sociální exkluze je proces (případně stav), který určité jednotlivce, rodiny, případně skupiny či celá lokální společenství (komunity) omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro participaci na sociálním, ekonomickém i politickém životě společnosti.“⁸ Jedná se tedy o mechanismus, který odděluje lidi od zdrojů. Bez těchto zdrojů není možná účast takto vyloučených jedinců na aktivitách společnosti.

Definice tedy zdůrazňují základní aspekty sociální exkluze – nemožnost participovat na životě společnosti, ve které vyloučení jedinci žijí. Životem společnosti chápeme jakýsi „hlavní proud“, tedy to, co je ve společnosti normální a akceptovatelné.

1.2. Příčiny a mechanismy sociálního vyloučení

Sociální exkluze má své vnější a vnitřní příčiny. Za vnější příčiny označujeme takové, které jsou mimo dosah a kontrolu vyloučených osob, a které nejsou ovlivnitelné jejich vlastním jednáním. Patří sem především trh práce a jeho charakter, bytová politika, sociální politika státu, diskriminace na základě rasy, etnicity, národnosti, sociálního statusu apod. Za vnitřní příčiny

⁶ Mareš, P. - Sirovátka, T.: Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda, in: Sociologický časopis, 2008, Vol. 44, No. 2, s. 277.

⁷ Amsterdamská smlouva, 1999, Hlava XI: Sociální politika, všeobecné a odborné vzdělávání a mládež, Kap. 1, Čl. 136/ex-čl. 117: Sociální cíle.

⁸ Kahoun, V. – kol.: Vybrané kapitoly k sociální práci: sociální práce II. Praha, Triton, 2007, s. 163.

označujeme takové jevy, které jsou důsledkem jednání konkrétních lidí, jichž se týká sociální vyloučení. Ti tedy mohou svým jednáním přímo způsobovat nebo posilovat své sociální vyloučení. Zahrnují ztrátu pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti, neschopnost hospodařit s penězi a dostát svým finančním závazkům, orientaci na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace, apatii a nízkou motivaci k řešení vlastních problémů.⁹

Vlastní způsoby vytěsňování osob a skupin na okraj společnosti neboli mechanismy sociálního vyloučení se projevují v různých oblastech života vyloučených osob. Jedná se tedy o multidimenzionální jev, který zahrnuje následující oblasti života: prostorové vyloučení, ekonomické vyloučení, kulturní vyloučení, sociální vyloučení v užším smyslu a symbolické vyloučení.

Nejvýraznějším projevem sociální exkluze je vyloučení prostorové. To znamená, že sociálně vyloučené osoby žijí v takových lokalitách, které se vyznačují nízkou kvalitou bydlení (často označována jako ghetta nebo chudinské enklávy, holobyty, případně objekty pro nepřizpůsobivé občany). Tato stigmatizace neumožňuje zapojení např. na trhu práce – jakmile potencionální zaměstnavatel zjistí, že žadatel o místo pochází z takové lokality, často odstoupí od svého úmyslu ho zaměstnat. Kromě tohoto nedobrovolného prostorového vyloučení existuje i prostorové vyloučení dobrovolné, jedná se o tzv. enklávy, případně citadely. I tento dobrovolný způsob vyloučení může znamenat pro společnost problém.¹⁰

Dalším vyloučením je ekonomické vyloučení, které se projevuje ve směru k trhu práce a k finančním zdrojům. Lidé se pokoušejí na danou situaci adaptovat a orientují se na sféru černé ekonomiky a černého trhu práce, případně závislosti na sociálních dávkách. V jejich životní situaci to často bývá jediné racionální řešení. Ekonomické vyloučení často postihuje ženy –

⁹ Brož M. - Kintlová P. - Toušek, L.: Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Praha, Člověk v tísni – společnost při České televizi, o.p.s., 2007, s. 8-9.

¹⁰ Enklávy jsou uzavřené oblasti obývané převážně jednou etnickou nebo kulturní skupinou. Citadely jsou oblasti, ve kterých se soustřeďují příslušníci určité skupiny obyvatelstva, na rozdíl od enkláv zde lidé spíše bydlí, než pracují, citadely mají často podobu uzavřených komunit – pevností. (Mareš, P. - Horáková, M. - Rákoczyová, M.: Sociální exkluze na lokální úrovni. Praha, VÚPSV, v.v.i., 2008)

samoživitelky, které se po několikaleté rodičovské dovolené vracejí na trh práce.

Kulturní vyloučení se týká omezení přístupu ke vzdělání a znalostem, které uznává většinová společnost. V současné době můžeme jmenovat např. bezdůvodné umístění dětí romského původu do speciálních škol, přestože nemají žádný mentální handicap – za touto separací stojí pouze nedostatečná znalost českého jazyka a odlišné chování.

Sociální vyloučení v užším smyslu znamená, že se společenské styky takto vyloučených lidí omezují na kontakty s lidmi, kteří se nacházejí ve stejném postavení jako oni, orientují se tedy na primární sféru. Zároveň je počet těchto kontaktů často nižší, než počet kontaktů průměrného jedince z většinové společnosti. To se týká i maminek, které jsou doma s malými dětmi. Jejich sociální kontakty se často omezují na primární sféru – příbuzné, ostatní maminky.

Symbolické vyloučení zahrnuje charakteristiky a významy, které přisuzuje vyloučeným osobám většinová populace, a stigmatizaci na základě sociálního statusu jedince nebo jeho etnicity.¹¹

Okruh těchto sfér je tedy široký a zahrnuje následující oblasti a základní zdroje, ke kterým mají vyloučení jedinci a skupiny omezený a neadekvátní přístup: živobytí, trvalé zaměstnání, vlastnictví, bydlení, alespoň minimální úroveň spotřeby, vzdělání, dovednosti a kulturní kapitál, občanská a právní rovnost, rovnost v rámci sociálního státu, veřejné služby. Také zahrnuje přístup ke kvalitní zdravotní péči, sociální sítě a kontakty, přístup k informacím atd. Jedinci vyloučení z těchto sfér se tudíž nemohou podílet na životním standardu a kvalitě ostatních členů společnosti.¹²

¹¹ Brož M. - Kintlová P. - Toušek, L.: Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Praha, Člověk v tísni – společnost při České televizi, o.p.s., 2007, s. 10-13. Schéma procesu sociální exkluze – viz příloha č. 1.

¹² Víznerová, H.: Fenomén sociální exkluze – teoretický rámec a aspekty problematiky. Diplomová práce. Praha, UK FF, 2006.

1.3. Skupiny ohrožené sociální exkluzí

Mezi skupiny ohrožené sociální exkluzí patří na prvních místech nedostatečně vzdělané osoby, osoby nezaměstnané, s handicapem, osamělé seniory, příslušníky menšin (etnických, náboženských i dalších), imigranty. Za příčiny jejich exkluze můžeme považovat chudobu, nízké příjmy, diskriminaci (a to především v oblasti bydlení a trhu práce), ale i nízké vzdělání nebo etnickou příslušnost.¹³ Další významnou skupinu tvoří jedinci, ocitající se v izolaci. Tato různorodá skupina má problém s navazováním interpersonálních vztahů a zahrnuje široké spektrum osob, od mladých lidí opouštějících v plnoletosti dětské domovy, přes osamělé matky, osamělé seniory, po alkoholiky, drogově závislé, gamblery a propuštěné vězně.¹⁴

Rozlišujeme primární a sekundární (zprostředkované, formálnější) sociální vazby. Primární vazby jako je rodina a blízcí přátelé nebývají u vyloučených jedinců a skupin výrazně narušeny. Vyloučení jedinci mají tyto vazby většinou posíleny, okruh blízkých osob představuje jejich jediný svět. Co bývá významně narušeno, jsou sekundární sítě, kde získávají jedinci informace týkající se vzdělávání, volných míst, sociálních služeb apod.¹⁵ Sociálně vyloučené osoby se k těmto informacím tedy dostávají jen obtížně, významná je zde úloha terénních sociálních pracovníků, kteří se pokouší základní informace, práva a povinnosti takovým lidem zprostředkovat přímo v místě jejich bydliště.

1.4. Matky s malými dětmi jako jedna ze skupin ohrožených sociální exkluzí

Sociální vyloučení zahrnuje i jemnější formy, které nejsou tak viditelné na první pohled. Mezi tyto skupiny patří i matky, které zůstávají s malými dětmi

¹³ Kahoun, V. – kol.: Vybrané kapitoly k sociální práci: sociální práce II. Praha, Triton, 2007, s. 164- 165.

¹⁴ Eichlerová, H.: Problematika sociální exkluze v České republice po roce 1989. Bakalářská práce. Praha, UK FHS, 2007.

¹⁵ Kahoun, V. – kol.: Vybrané kapitoly k sociální práci: sociální práce II. Praha, Triton, 2007, s. 166.

doma na mateřské a následně rodičovské dovolené. Rodinná politika, která umožňuje zůstat na rodičovské dovolené až čtyři roky, tak zároveň vede k sociální exkluzi takto „zvýhodněných“ osob. Spolu s nedostatečnou možností participovat na trhu práce ztrácí ženy po porodu dítěte kontakt se sekundární sférou života a jejich život se odehrává pouze za zdmi rodiny a v okruhu blízkých přátel. K tomu přispívají pochopitelně i další jevy, jako je např. časté stěhování mladých rodin do satelitních městeček bez základní občanské vybavenosti. Účast žen s malými dětmi na životě společnosti se tedy mění a oslabuje.

Zatímco evropské politiky zaměstnanosti se orientují na vytvoření podmínek ke kombinaci pracovního a rodinného života¹⁶, v České republice je sociální politika založena na plošné exkluzi žen-matek z trhu práce na dlouhou dobu a rodičovství není pro společnost hodnotou, ale ženy jsou za ně penalizovány.¹⁷

Sociální politika státu považuje za ohrožené sociální exkluzí především skupinu žen – samoživitelek. Sociální exkluze této skupiny je dána do velké míry snížením jejich životní úrovně a ohrožením chudobou. Ta následně ovlivňuje jejich děti, které jsou často stigmatizovány v kolektivu (nemohou si dopřát takové volnočasové aktivity apod.). Odborníci se shodují v tom, že sociální intervence státu je v případě svobodných matek dostatečná, sociální systém jejich problémy dokáže uspokojivě řešit – azylová zařízení, dávky, legislativní ochrana žen-matek atd. Navrhovanými mechanismy pro sociální začlenění jsou např. přednášky, pobyty pro matky s dětmi nebo poradenství. Důraz je kladen na práci s dětmi jako preventivní opatření, které má směřovat k tomu, aby nedocházelo k mezigeneračnímu přenosu sociálního vyloučení.¹⁸

¹⁶ To se týká např. možnosti práce na částečný úvazek, která je v EU využívána průměrně v 18,2 % pracovních úvazků, nejvíce v Nizozemí (47,3 %), u nás pouze 4,9 % všech pracovních úvazků. (Eurostat, data za rok 2008, dostupné z:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>, ze dne 10. 3. 2010)

¹⁷ Křížková, A. et al. (eds.): Práce a péče. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 94.

¹⁸ Mareš, P. - Horáková, M. - Rákoczyová, M.: Sociální exkluze na lokální úrovni. Praha, VÚPSV, v.v.i., 2008.

2. Zaměstnání a ženy

2.1. Uplatnění žen na trhu práce

Účast žen na trhu práce je tradičně v České republice vysoká, ženy tvoří přibližně 43% všech pracovníků.¹⁹ Již při vstupu na pracovní trh je rodina pro ženu určitým handicapem, zaměstnavatelé očekávají větší riziko absencí z důvodů péče o děti, menší návratnost své investice do lidského kapitálu ženy, a dokonce i menší zainteresovanost žen na pracovním procesu právě z důvodu koncentrace na děti a péči o domácnost. Tato racionalizace diskriminování ženské pracovní síly je zaměstnavateli uplatňována stereotypně i vůči ženám, které se matkami ještě nestaly. Diskriminace žen probíhá na několika úrovních: již při přijímání na pracovní pozici, při postupu, při platovém ohodnocování, dalším pracovním vzdělávání i při propouštění.²⁰

Spolu s účastí na trhu práce jsou ženy nadále považovány za hlavní vykonavatelky neplacené práce – práce v domácnosti a péče o rodinu. V roce 2008 byl počet mužů pobírajících rodičovský příspěvek 4 574, tedy přibližně 1,4 % příjemců.²¹

Vzhledem k délce rodičovské dovolené (dále jen RD), se zaměstnavatelé často snaží vyhnout zaměstnávání mladých žen, u kterých přirozeně existuje potenciální riziko mateřství.²² To platí zejména u malých firem, pro které jsou náklady spojené s vyškolením pracovní síly investicí, kterou si nemohou dovolit ztratit. Spolu s tím, že ženám není nabízena jiná možnost než práce na plný úvazek a v České republice není podporována kolektivní péče o děti do tří let, dochází pochopitelně k tomu, že ženy zůstávají doma skutečně tři roky, které jsou tzv. „klasickou“ dobou čerpání RD.

¹⁹ ČSÚ, „Trh práce v ČR 1993 až 2008, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/3103-09>, ze dne 5. 1. 2010.

²⁰ Bartáková, H.: Cesta zpátky. Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice. Disertační práce. Brno, MU FSS, 2008, s. 62 – 63.

²¹ ČSÚ, Ženy a muži v letech 2008, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1415-08>, ze dne 5.1. 2010.

²² Křížková A. (ed.) - Dudová R. - Hašková H. - Maříková H.: Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie. Praha, Sociologický ústav Akademie věd, 2005, s. 48.

Ženy tedy po ukončení školy začínají budovat svou kariéru, která je u většiny z nich později přerušena mateřstvím. To se stává pro ženy na trhu práce handicapem a „náskok“ mužů se jim již většinou nepodaří vyrovnat.

2.2. Kombinace pracovního a rodinného života

Evropská unie si klade za cíl dosažení rovnováhy mezi zaměstnáním a rodinou, kdy současná situace, která nutí ženy volit mezi kariérou a rodinou, přispívá pochopitelně i k nízké porodnosti. Problematika zlepšení postavení žen je v EU definována na několika rovinách: v první řadě se jedná o pracovní úvazek, kdy je zaměstnání na plný úvazek pro mnoho žen nemožné skloubit s rodinnými závazky. Další rovinou je dostupnost, kvalita a dosažitelnost pečovatelských služeb a zařízení péče o děti.²³

V uplatnění ženy na pracovním trhu brání také tradiční kultura, která vnímá ženu stále jako strážkyni domácího krbu. Po jejím návratu do zaměstnání tak dochází často jen ke zvýšení její nerovnosti v poměru s muži: žena musí zastat jak pracovní funkci, tak funkci rodinnou, zatímco od muže se očekává především plnění jeho pracovních povinností. Jak uvádí Vladimír Špidla z pozice eurokomisaře pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti, narození dítěte by pro ženu určitě nemělo představovat handicap.²⁴ Ve skutečnosti, alespoň co se týče uplatnění na trhu práce, to tak velmi často je. „Zatímco vyspělé evropské státy si uvědomují, že ženy a muži participující na trhu práce jsou zároveň rodiči, a že je ekonomicky a sociálně neudržitelné rozdělit společnost na ty, kteří rodí a pečují o děti, a na ty, kteří pracují a vydělávají, česká sociální politika je stále založena na mýtu oddělených světů.“²⁵ Rodičovství není pro společnost hodnotou, ženy jsou za ně sankcionovány. Zaměstnaná matka je někdo, koho je třeba se obávat: obává se stát (důkazem je jeho rodinná politika a politika zaměstnanosti),

²³ Křížková, Alena et al. (eds.): Práce a péče. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 13-16.

²⁴ Tamtéž, str. 17.

²⁵ Tamtéž, str. 94.

obávají se zaměstnavatelé (důkazem je jejich diskriminace žen kvůli jejich potenciálnímu i skutečnému mateřství), obávají se i samotné ženy, které se ve svém každodenním životě setkávají s diskriminací, a mateřství proto odkládají, nebo dokonce zůstávají bezdětné.²⁶ Samotné ženy si tedy uvědomují, že na českém trhu práce je zapotřebí se obávat termínu „zaměstnaná matka“.

V České republice je v důsledku několikaleté RD vyčleněno z trhu práce ohromné množství kvalifikované pracovní síly.²⁷ To se ukazuje jako plýtvání zdroji, kdy stát investuje do vzdělání a získávání kvalifikace těchto žen, které následně znevýhodní na trhu práce. Přitom klesá podíl populace v produktivním věku. Alena Křížková a Marta Vohlídalová apelují na stát a jeho rodinnou politiku, aby vzali v úvahu prostředky, o které stát přichází tím, že plýtvá pracovním potenciálem a kvalifikací žen, kterou před tím sám financoval. Zároveň stát nedává ženám reálnou možnost kombinovat práci a péči o děti a prakticky je nutí k dlouhé rodičovské „dovolené“. Tímto způsobem se prodlužuje období sociální exkluze, dochází k jejímu prohloubení.

Způsobem, jak zmírnit konflikt mezi pracovním a soukromým životem, jsou různá prorodinná opatření. V České republice existují opatření a mechanismy, které mají za cíl usnadnit ženám a mužům kombinaci práce a rodiny, a tím zmírnit sociální vyloučení rodičů zejména v době, kdy pečují o malé děti.

Tato opatření zahrnují:

- o práci na částečný úvazek (jedná se o méně než 30 hodin týdně) – tato možnost je využívána jen sporadicky, zaměstnavatelé ji nenabízejí, a pro zaměstnance v našich podmínkách často znamená stejně práce za poloviční mzdu

²⁶ Křížková, Alena et al. (eds.): Práce a péče. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 94-101.

²⁷ Míra zaměstnanosti žen ve věkové skupině 30-34 let klesla od roku 2002 (66,1 %) na 60,9 % v roce 2008 v důsledku růstu počtu žen na rodičovské dovolené. (ČSÚ, Ženy a muži v datech 2008, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1415-08>, ze dne 5.1. 2010)

- o flexibilní pracovní dobu – je považována za výhodnější než zkrácený úvazek, umožňuje skloubit práci a rodinu, aplikuje se především v administrativě a v malých organizacích do 50 zaměstnanců
- o sdílení pracovního místa – v ČR tato možnost prakticky není využívána
- o práci z domova – uplatňuje se zejména u vysoce kvalifikovaných profesí (IT, věda, překladatelé, účetní), ukazuje se, že takový zaměstnanec pracuje spíše déle než by tomu bylo přímo v podniku, její příspěvek ke skloubení práce a rodiny je tudíž sporný.²⁸

Zaměstnavatelé přesto dávají přednost zažitým personálním strategiím, a preferují zaměstnance pracující osm hodin denně přímo v sídle společnosti. Podíl zkrácených pracovních úvazků na celkové zaměstnanosti byl v roce 2007 pouhých 3,5 %, což nás řadí na poslední místa v rámci EU.²⁹ Alarmující je, že tento podíl se prakticky nezměnil od začátku devadesátých let. Pro ženy tento stav znamená nutnost kombinovat rodinné povinnosti (péči o děti a domácnost) a pracovní nasazení v rámci plných pracovních úvazků. Hovoříme o tzv. dvojím zatížení těchto žen.³⁰

Stále zde nejsou vytvořeny takové podmínky, aby strategie jednotlivých zaměstnavatelů nahlížely na harmonizaci práce a rodiny jako na důležitý faktor zvyšující spokojenost jejich zaměstnanců a tím tedy i jejich produktivitu. Ženy jsou díky možnosti pobírat rodičovský příspěvek až čtyři roky a povinnosti zaměstnavatelů jim po dobu tří let držet pracovní místo, vnímány jako rizikové zaměstnanci. Ani po návratu z RD se jejich pozice ve firmě nezlepší – zatímco u mužů se nepředpokládá, že jeho rodinný život bude mít vliv na pracovní nasazení, u ženy se automaticky předpokládá vysoká absence a menší pracovní nasazení z důvodu péče o dítě.

Běžnou reprodukční strategií bývá zplození dvou dětí v rozmezí tří až čtyř let, což ženy na trhu práce dále znevýhodňuje: znamená to prakticky až

²⁸ Křížková A. (ed.) - Dudová R. - Hašková H. - Maříková H.: Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie. Praha, Sociologický ústav Akademie věd, 2005, s. 34.

²⁹ OECD, Country statistical profiles 2009 – Czech republic, dostupné z: <http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?queryname=18149&querytype=view&lang=en>, ze dne 12. 1. 2010.

³⁰ Bartáková, H.: Cesta zpátky. Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice. Disertační práce. Brno, MU FSS, 2008, s. 66.

šest let exkluze z pracovního života. Někdy tedy bývá toto dlouhé období RD následováno nezaměstnaností, ženy se dostávají do bludného kruhu, ze kterého se jen stěží vymaňují. Pokud se do práce vrací, je to téměř vždy na plný úvazek – jiné možnosti zde prakticky nejsou. K tomu je nutné připočítat problémy s umístěním dítěte do pečovatelského zařízení, do věku tří let je to prakticky nemožné, a i to je jeden z důvodů, proč ženy volí delší RD. Tento dlouhodobý odchod z pracovního procesu se stal v české společnosti normou – ženy, které zůstávají doma s dítětem kratší dobu, jsou svým okolím často hodnoceny negativně a i samy sebe vnímají jako špatné matky.^{31, 32} Kratší, dvouletá RD se tak stává výsadou bohatých rodin, které si mohou dovolit platit soukromá zařízení, případně chůvu pro své dítě. Matka, která se rozhodne vrátit do práce dříve než po třech letech, musí mít takové příjmy, aby pokryly vysoké náklady na hlídání dítěte. Z toho vyplývá, že skupina nejvíce ohrožená sociální exkluzí – maminky žijící na vesnicích, v malých městech, s nízkými příjmy – nemají možnost se do zaměstnání vrátit dříve než po třech letech.

2.3. Znevýhodnění žen s dětmi na trhu práce

Ženy, které se stanou matkami, se stále musí rozhodovat mezi kariérou a rodinou, a pokud se pokouší zvládnout obojí, naráží na velké překážky jak institucionálního charakteru, tak charakteru společenského. Znevýhodnění, se kterými se setkávají, se týkají jak možnosti získat zaměstnání po mateřské/rodičovské dovolené, tak také příjmů, které jsou u žen stále na nižší úrovni než u mužů.

Přítomnost dítěte v rodině znamená pro ženy narůstající problémy v uplatnění na trhu práce, především v období, kdy je dítě ještě malé. To dokládá výrazně nižší míra zaměstnanosti u žen s dětmi ve věku od 20 do 34

³¹Tamtéž, str. 36.

³²Srov. Neumannová, M.: Otcové na rodičovské dovolené. Bakalářská práce. Praha, UK FHS, 2009.

let, než je tomu u bezdětných žen.³³ Pokud srovnáváme Českou republiku s ostatními evropskými zeměmi, na zaměstnanost matek má počet dětí, a zejména věk nejmladšího dítěte (a to až do šesti let věku dítěte) tak výrazný negativní vliv, jaký se neobjevuje v žádné ze „západních“ evropských zemí. Vysoká zaměstnanost českých žen je ovlivňována extrémně nízkou zaměstnaností specifických skupin žen – zejména žen s malými dětmi.³⁴ Tradiční rozdělení rolí mezi pohlavími tedy nadále přetrvává.³⁵ Míra zaměstnanosti žen bez dětí je přibližně o 20 % vyšší než míra zaměstnanosti žen se dvěma a více dětmi.³⁶

Dá se předpokládat, že jedním z důvodů zvýšené nezaměstnanosti u této věkové skupiny žen jsou ztížené podmínky návratu do zaměstnání po několikaleté RD. Není náhodou, že míra zaměstnanosti žen je nejvyšší ve státech, které jsou nakloněné aktivní rodinné politice a kde je nejvyšší podíl flexibilních pracovních úvazků i možností institucionální péče o děti – jedná se např. o severské státy jako je Švédsko, Finsko, ale i Nizozemí.³⁷ Česká republika neumožňuje efektivní kombinaci placené práce a domácích povinností. Ženy jsou tedy postaveny před výběr ze dvou možností: přijmout práci na plný úvazek a kombinovat ho s neformální péčí o děti, nebo setrvat co nejdéle na placené rodičovské dovolené.³⁸

³³ Bartáková, H.: Cesta zpátky. Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice. Disertační práce. Brno, MU FSS, 2008, s. 78.

³⁴ Tamtéž, str. 11.

³⁵ V roce 2008 v České republice žilo 1 177,8 tis. žen ve věkové skupině 30-44 let, celkem bylo nezaměstnaných 127,2 tis. žen, nejvíce ve věkové skupině 30-34 let – 7,7 %. U mužů je situace přesně opačná: v dané věkové skupině dosahuje nezaměstnanost nejnižších hodnot, jejich ekonomická aktivita je tedy v době, kdy založí rodinu, nejvyšší. (ČSÚ, míra nezaměstnanosti podle pohlaví a věku, dostupné z: <http://czso.cz/>, ze dne 15. 1. 2010).

³⁶ OECD, Country statistical profiles 2009 – Czech republic, dostupné z: <http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?queryname=18149&querytype=view&lang=en>, ze dne 15. 1. 2010.

³⁷ ČSÚ, Česká republika v mezinárodním srovnání za rok 2009, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/1607-09>, ze dne 15. 1. 2010.

³⁸ Další znevýhodnění, zmíněné v úvodu této kapitoly, se týká příjmů žen. I mzdové podmínky jsou důležitým faktorem, který ženy ovlivňuje v jejich rozhodování o vstupu na trh práce a návratu na trh práce např. po RD. Především pak mzdy žen z nižších příjmových skupin znamenají při nemožnosti zajistit formální péči o dítě rozhodující faktor, který ženy udržuje mimo placenou práci. Podíl mezd žen se přitom pohybuje kolem 75 % podílu na mzdách mužů. (ČSÚ, Ženy a muži v letech 2008, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/1415-08-2008>, ze dne 19. 1. 2010).

2.4. Role neziskových organizací při návratu žen na trh práce po RD

Důvody, které mohou přispívat k nezaměstnanosti po mateřské a rodičovské dovolené, jsou také ztráta nejnovějších poznatků v oboru, snížená schopnost sebe prezentace a nízké vědomí vlastní hodnoty. Proto mohou ženy, které se vrací po této delší pauze do zaměstnání, využít různé programy neziskových organizací i mateřských center, které jim mají ukázat cestu k vyššímu sebevědomí a pomoci jim při následném pracovním uplatnění. Tím tyto programy přispívají k sociální inkluzi žen, které se na několik let ocitly v důsledku péče o rodinu a děti mimo trh práce. V rámci projektů se dozví např. jak žádat o práci, jak prezentovat své schopnosti a během různých praktických nácviků si vyzkouší modelové situace, se kterými se mohou v potenciálním zaměstnání setkat.

Mateřská centra tedy plní primárně svou roli pro ženy na MD a RD, ale další nezastupitelnou roli hrají pro ženy před nástupem do zaměstnání. Koordinátorem těchto programů je většinou Sdružení mateřských center, které má potřebné zázemí i zkušenosti při vypisování projektů a zajišťování finančních prostředků na jednotlivé programy.³⁹

Z neziskových organizací se těmto projektům věnuje například Občanské sdružení pro aktivní rodinu. Jejich projekt „Aktivní máma“ má za cíl udržení profesní kvalifikace žen na rodičovské dovolené a je podporován Evropským sociálním fondem. Vychází ze studie „Potřeby žen ze Středočeského kraje v oblasti profesního rozvoje v průběhu rodičovské dovolené“, kterou zpracovalo toto občanské sdružení.⁴⁰ Projekt si klade následující specifické cíle:

³⁹ Jednotlivé projekty podrobně popisují v příloze č. 3.

⁴⁰ „Dotazníkového šetření se zúčastnilo 137 žen ze Středočeského kraje. Ze studie vyplývá, že udržování profesní kondice již v průběhu rodičovské dovolené je pro ženy ze Středočeského kraje zásadním tématem. 92 % účastnic uvedlo, že se chce při RD vzdělávat nebo pracovat, pouze 8% žen se chce na rodičovské dovolené věnovat pouze péči o rodinu. Existuje však řada překážek zejména v domácí sféře, které ženám v jejich profesním rozvoji během rodičovské dovolené brání. Studie identifikovala potřebu vzdělávání žen a osvěty v oblasti sladování profese a rodiny. 87 % žen chtělo získat více informací, znalostí a dovedností jak skloubit rodičovskou dovolenou se svým profesním růstem.“ (zdroj: Evropský sociální fond v ČR, osvětový projekt Aktivní máma: <http://www.esfcr.cz/projekty/aktivni-mama-osvetovy-projekt-pro-udrzeni-profesni>, ze dne 21. 1. 2010.

- o osvětovou kampaň, která by měla přispět ke změně stereotypního vnímání RD jako přestávky v profesním rozvoji ženy, hlavními médii pro tuto kampaň je nově vytvořený portál AktivniMama.cz a portál PeknyDen.cz

- o motivačně-vzdělávací program pro ženy na rodičovské dovolené ze Středočeského kraje, který má ženám pomoci ujasnit jejich potřeby v oblasti sladování práce a rodiny a vybavit je takovými dovednostmi, které mohou využít pro vypracování osobní strategie profesního rozvoje

- o informačně-poradenský portál AktivniMama.cz, který má zrcadlit obsah vzdělávacího programu tak, aby tyto informace mohly využít i další ženy, které kurz osobně nenavštěvují⁴¹

To zároveň značí i cestu, jakou by se měla ubírat další opatření, zaměřená na podporu zaměstnanosti matek. V rámci EU působí organizace Coface, která usiluje o podporu rodinné politiky, solidarity mezi generacemi a o podporu dětí.⁴²

Jak ve svém příspěvku uvádí prezident této organizace Yves Roland-Gosselin, v EU neexistuje právní rámec zastřešující rodinnou politiku členských zemí. Motorem, který urychlil jednání o rodině v rámci EU, byla statistická data ukazující klesající porodnost a stoupající počet závislých osob včetně vyhlídek do budoucnosti. Tato čísla nutí pragmaticky uvažující politiky ke změně jejich postojů a k nutnosti začít se uvedeným tématem vážně zabývat. Coface proto vypracovala šest stanovisek, která se snaží o řešení chudoby a sociálního vyloučení: pro naše téma je zde důležité první stanovisko, které popisuje nutnost sladění rodinného, soukromého a profesního života, kdy zdůrazňuje nutnost rodičovských dovolených, flexibilních pracovních úvazků a zvýšení statusu práce na částečný úvazek; zároveň zde zdůrazňuje nutnost služeb pro rodiny, především v péči o děti a další závislé osoby.

⁴¹ Tamtéž.

⁴²MPSV, Konference o rodičovské péči o děti a politice zaměstnanosti: http://www.mpsv.cz/files/clanky/6623/24_Yves_Roland-Gosellin_CZ.pdf, ze dne 22. 12. 2009.

3. Státní sociální politika a její nástroje na podporu rodin s dětmi

Nástroje, kterými disponuje sociální politika, a které mají podpořit rodiny s dětmi, můžeme rozdělit do dvou kategorií: nástroje finanční (odpočty z daní, úlevy, dávky apod.) a formální (společenské uznání rodičovství a mateřství). V institutu mateřské i rodičovské dovolené se spojují oba tyto aspekty: jedná se jak o formální uznání mateřství jako společensky důležité funkce, tak je zde poskytnuta finanční podpora jako náhrada dočasně ztraceného zaměstnání.⁴³

Podpora rodičovství ze strany české společnosti je obecně nízká. O tom svědčí i fakt, že celých 60 % žen by podle vlastního názoru spíše mělo původně plánovaný počet dětí, kdyby se pro ně realizovala vstřícná prarodinná opatření. Zanedbávaná je především nefinanční podpora rodiny. Důsledkem tohoto přístupu je i fakt, že fungující rodina s dětmi není pro většinu dnešní veřejnosti ekvivalentem společenského úspěchu.⁴⁴

Právní postavení žen v pracovním procesu vychází z Ústavy a ústavního zákona, kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod. Ta stanoví, že základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví s tím, že ženy mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci, na zvláštní pracovní podmínky, a ženě v těhotenství je zaručena ochrana v pracovních vztazích.⁴⁵ Období, po které žena pečuje o narozené dítě, je upraveno zákonem č. 262/2006 Sb., zákoníkem práce.

Rovnost mezi pohlavími se týká i mužů – otců. Zákoník práce proto např. omezil možnost zaměstnavatele vysílat na pracovní cesty mimo obvod pracoviště nebo bydliště vedle těhotných zaměstnankyň a zaměstnankyň pečujících o děti ve věku do osmi let také pečujícího zaměstnance - muže. K úpravám ve směru k širšímu využívání rodičovské dovolené, zavedení otcovské dovolené apod., zatím ale nedošlo.

⁴³ Soukupová, E.: Mateřská dovolená. Jak si stojíme v porovnání s Evropou?, Demografie 49, 2007, č. 1, s. 60.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Listina základních práv a svobod, Hlava čtvrtá, článek 29, 32. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>, ze dne 29. 12. 2009.

3.1. Mateřská dovolená

Období mateřské dovolené upravuje § 195 Zákoníku práce. Podle něj má žena v souvislosti s porodem a péčí o dítě nárok na 28 týdnů mateřské dovolené, na kterou nastupuje nejdříve osm týdnů před plánovaným porodem, nejčastěji je to šest týdnů před porodem. Minimální doba mateřské dovolené je 14 týdnů.

Žena, která nastoupí na mateřskou dovolenou, nemá nárok na náhradu mzdy nebo platu, ale vzniká jí nárok na dávky nemocenského pojištění. Výše dávky se řídí aktuálně platným zákonem o nemocenském pojištění.

Od 1. ledna 2009 je nemocenské pojištění upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Podle § 32 je podmínkou nároku na peněžitou pomoc v mateřství (dále jen PPM) účast pojištěnce na pojištění alespoň po dobu 270 kalendářních dní v posledních dvou letech před nástupem na PPM. Do doby účasti na pojištění se započítává i doba studia.

Zásada rovnosti mezi pohlavími se projevila v širších možnostech čerpání PPM pro otce dítěte, a to např. pokud je dítě v jeho výhradní péči, matka dítěte je závažně nemocná, nebo pokud s matkou dítěte uzavře písemnou dohodu a vystřídá ji v péči o dítě – v takovém případě má nárok na PPM od 7. týdne po porodu dítěte, tedy po dobu 22 týdnů. V případě, že otec má zájem zůstat doma s dítětem po jeho narození místo matky, musí ovšem nastoupit na rodičovskou dovolenou.⁴⁶ To otce finančně diskriminuje – výše rodičovského příspěvku bývá zpravidla nižší než výše PPM.

V souvislosti s přijetím zákona č. 362/2009 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s návrhem zákona o státním rozpočtu České republiky na rok 2010, došlo v oblasti nemocenského pojištění ke změnám ovlivňujícím výši

⁴⁶ Využívání mateřské a rodičovské dovolené – Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele. Praha, Český helsinský výbor, 2007, s. 56- 57.

dávek – tato opatření by měla platit pouze pro rok 2010⁴⁷. Aktuálně tedy byl snížen vyměřovací základ pro výpočet PPM ze 70 % na 60 % denní mzdy⁴⁸. Peněžitou pomoc v mateřství vyplácí okresní správa sociálního zabezpečení, hrazena je ze státního rozpočtu, konkrétně z příjmů z pojistného. Dávky se vyplácejí za kalendářní dny. Její minimální výše je nyní stanovena na 7 600,- Kč měsíčně a maximální výše je 23 490,- Kč.

Ženě, která nesplnila podmínku doby účasti na nemocenském pojištění a nemá tedy nárok na peněžitou pomoc v mateřství, náleží rodičovský příspěvek již od narození dítěte.

Pokud porovnáme mateřskou dovolenou v České republice s ostatními evropskými zeměmi, zjistíme, že patříme mezi země s nejdelším obdobím nároku na PPM. To je spojeno s poměrně nízkým finančním ohodnocením. Běžnou praxí evropských zemí je úhrada podílu mzdy ve výši 90 – 100 %, spojená s kratší dobou pobírání peněžité pomoci. V řadě zemí (včetně České republiky), je stanoven maximální denní limit, do kterého je příjem při výpočtu PPM započítán, nebo maximální výše příspěvku. Toto omezení je znevýhodňující pro osoby s vyššími příjmy z pracovní činnosti.⁴⁹

3.2. Rodičovská dovolená

Podle § 196 Zákoníku práce je zaměstnavatel povinen po skončení mateřské dovolené poskytnout zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost rodičovskou dovolenou k prohloubení péče o dítě. Rodičovská dovolená se poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození

⁴⁷ V únoru 2010 prošel Poslaneckou sněmovnou návrh KDU-ČSL na opětovné zvýšení PPM na úroveň roku 2009, po přehlasování Senátem i vetu prezidenta se novelu podařilo prosadit v květnu 2010. Od 1. června se tak PPM vrátila na úroveň roku 2009 – vyměřovací základ je opět ve výši 70 %.

⁴⁸ § 37, zákon č. 187/2006 Sb.

⁴⁹ Soukupová, E.: Mateřská dovolená. Jak si stojíme v porovnání s Evropou?, Demografie 49,2007, č. 1, s. 63 – 64.

dítěte⁵⁰, a to v rozsahu, o jaký požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let.

Na rodičovskou dovolenou nastupuje matka po skončení mateřské dovolené, otec na ni může nastoupit ihned po narození dítěte. Maximální délka je do tří let věku dítěte, a nemusí být čerpána vcelku – to znamená, že rodič může čerpání přerušit a poté znovu na rodičovskou dovolenou nastoupit.⁵¹

Po dobu čerpání rodičovské dovolené nemá zaměstnanec nárok na náhradu mzdy nebo platu, ale vzniká zde nárok na dávku státní sociální podpory – tzv. rodičovský příspěvek, dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Poslední legislativní úprava pobírání rodičovského příspěvku vstoupila v platnost v lednu roku 2008, jedná se o zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů. Tato úprava přímo ovlivňuje a mění chápání toho, co nazýváme rodičovskou dovolenou.⁵²

Podle §30 zákona č. 117/1995 Sb. vzniká na rodičovský příspěvek nárok, pokud se jedná o osobní celodenní a řádnou péči o dítě po celý kalendářní měsíc. Rodič si může podle nejnovější úpravy zvolit výši čerpání rodičovského příspěvku po dobu dvou, tří nebo čtyř let dítěte.⁵³ Od délky čerpání se odvíjí výše příspěvku: tzv. „zrychlená výměra“ do dvou let věku dítěte 11 400,- Kč, „základní výměra“ 7 600,- Kč do tří let věku dítěte nebo „snížená výměra“, kdy do 21 měsíců věku dítěte pobírá rodič 7 600,- Kč a poté do čtyř let věku dítěte 3 800,- Kč. Rodič o vybranou dobu a výši čerpání žádá písemně ve stanovené lhůtě, pokud tak neučiní, automaticky je mu

⁵⁰ Institut rodičovské dovolené pro otce byl zaveden až od ledna 2001, v období let 1990 – 2000 měli muži pouze nárok na pobírání rodičovského příspěvku, zaměstnavatel neměl povinnost uvolnit je ze zaměstnání.

⁵¹ Využívání mateřské a rodičovské dovolené – Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele. Praha, Český helsinský výbor, 2007, s. 29 – 30.

⁵² Křížková, Alena et al. (eds.): Práce a péče. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 29.

⁵³ Zde dochází k časté záměně pojmů rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek, které se liší svou délkou. Zaměstnanec má nárok na maximální délku rodičovské dovolené do tří let věku dítěte a v případě, že si zažádá o tzv. sníženou výměru rodičovského příspěvku do čtyř let věku dítěte, v posledním roce mu již zaměstnavatel nemá povinnost držet pracovní místo – zaměstnanec musí písemně zažádat o neplacené volno.

vypláceno tzv. pomalejší čerpání do čtyř let věku dítěte. Možnost, pro kterou se rodič rozhodne, je nezměnitelná.

Dítě do tří let věku je možné umístit do jeslí nebo jiného zařízení, a to nejvýše po dobu pěti dnů v měsíci bez ztráty nároku na rodičovský příspěvek. Přitom nezáleží na délce pobytu v jednotlivých dnech. Z toho tedy vyplývá, že rodiče nemají možnost dítě postupně adaptovat na jesle nebo mateřskou školu a strávit tam např. jen dvě hodiny každý den do doby, než si dítě na zařízení zvykne.

Při pobírání rodičovského příspěvku je možné si neomezeně přivydělat. Rodič musí nicméně splnit limity o umístění dítěte do zařízení formální péče. Po dobu své výdělečné činnosti tedy musí rodič zajistit péči o dítě jinou osobou, ovšem ne vždy je dostupná privátní péče o děti – tedy prarodiče, další příbuzní nebo chůvy. Pro většinu rodičů to znamená nadále setrvat mimo trh práce doma s dítětem. To prodlužuje sociální izolaci těchto rodičů, v naprosté většině případů žen.

Reformou tedy nebyly dotčeny některé podmínky, jako je povinnost osobně, celodenně a řádně pečovat o dítě. Osobní péče zde ovšem znamená péči jakékoliv osoby, jen se nesmí jednat o kolektivní péči – je přitom obtížné určit hranici mezi osobní péčí a péčí „jeselského“ typu, viz např. sousedská výpomoc, soukromé mikrojesle a další typy zařízení. To znamená, že v nevýhodě se zde ocitají státní jesle, protože jejich klient automaticky ztrácí nárok na rodičovský příspěvek, zatímco v případě zajištění hlídání jinou osobou o příspěvek nepřichází.

Tuto reformu můžeme kritizovat za nutnost rozhodnout se dopředu o délce rodičovské dovolené. Rodiče musí tedy předem odhadnout, jaké jejich dítě bude, a podle toho volit způsob čerpání. Do potíží se tak mohou dostat jak matky, které zvolí rychlou variantu a následně zjistí, že jejich dítě není ve dvou letech zralé na kolektivní péči, nebo že se jim nepodaří dítě do zařízení umístit, tak také ženy, které zvolí dlouhou variantu čerpání a pak se rozhodnou vrátit do zaměstnání dříve: v takovém případě ztratí nárok na příspěvek, i když ho pobíraly v nejnižší míře (pokud dají dítě do kolektivního

zařízení). Z těchto důvodů i nadále ženy volí nejčastěji „klasickou“ formu čerpání, tedy tři roky RD.

Koho tedy tato reforma znevýhodňuje? V první řadě se jedná o ženy, které by naopak nejvíce potřebovaly pobídku k zaměstnání – osamělé matky, ve většině případů se jedná o ženy s nízkou kvalifikací a nízkými příjmy, které jsou nejvíce ohrožené sociální exkluzí. Nezaměstnané ženy nemají nárok na volbu vůbec, a ženy s nízkými příjmy si mohou vybrat pouze tříletou nebo čtyřletou variantu. Přitom platí, že právě osamělé matky mají tendenci i potřebu vrátit se na pracovní trh dříve a častěji také potřebují využít kolektivní zařízení péče o děti. „Nový systém jim v podstatě sděluje, že mají zůstat raději déle doma a závislé na sociálních příjmech.“⁵⁴ Diskriminační opatření vůči jeslím, které matkám neumožňuje umístit zde dítě na dobu delší než pět dní v měsíci bez ztráty příspěvku, neumožňuje ženám s nízkými příjmy opětovně se zapojit do pracovního procesu – jejich příjmy jednoduše nestačí na pokrytí soukromé péče o dítě v případě, že by přišly o rodičovský příspěvek.

Další znevýhodněnou skupinou jsou matky podnikatelky – nárok na příspěvek ve zvýšené a v základní výměře mají totiž jen rodiče, kteří mají nárok na peněžitou pomoc v mateřství – to znamená, že musí být nemocensky pojištěni. Vzhledem k tomu, že podnikatelé se zpravidla k dobrovolnému nemocenskému pojištění nepřihlašují⁵⁵, nemají na volbu nárok a ocitnou se tak před nucenou čtyřletou variantou rodičovské dovolené.⁵⁶

Jak zdůrazňuje Alena Křížková⁵⁷, největší problémy současné reformy spočívají v tom, čím se vůbec nezabývá: návaznost kratší délky pobírání rodičovského příspěvku a dostupnosti formální nerodičovské péče o děti. Obecní jesle jsou nadále rušeny a do budoucna se nepočítá s jejich obnovením. Co se týče mateřských škol, v posledních letech přibývá dětí,

⁵⁴ Křížková, A. et al. (eds.): Práce a péče. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 39.

⁵⁵ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, § 13 upravuje vznik a zánik nemocenského pojištění u samostatně výdělečných osob, podle § 32 musí být nemocensky pojištěna nejen alespoň 270 dní v posledních dvou letech, ale v posledním roce alespoň 180 dní jako osoba samostatně výdělečně činná.

⁵⁶ Křížková, A. et al. (eds.): Práce a péče. Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, s. 37.

⁵⁷ Tamtéž.

které nemohou být z kapacitních důvodů do školky umístěny. Školky si stanovují také svá vlastní kritéria přijímání, která opět znevýhodňují některé matky – přijetí podmiňují právě zaměstnáním matky, což mnohé ženy staví do bezvýchodné situace: nemohou si najít zaměstnání, pokud celodenně pečují o dítě, a do mateřské školy dítě nepřijmou, dokud si takové zaměstnání nenajdou. Důvodem výběru dlouhé varianty čerpání příspěvku tak není ani tak touha zůstat s dětmi déle doma, jako racionální rozhodnutí žen, kterým reálné podmínky neumožňují jinou volbu. Tyto ženy nemají ani v době, kdy jejich dítě dovrší třetí rok, jistotu, že ho budou moci umístit do kolektivního zařízení.

Z výše uvedeného je patrné, že reforma nebyla koncepční a nepřinesla očekávané změny. Jen málokterá z žen má vytvořené takové podmínky, aby skutečně mohla využít rychlou variantu čerpání. Ve skutečnosti se toho příliš nezměnilo, ženy nadále volí klasickou, tříletou formu čerpání, z obavy před nemožností umístit dítě do kolektivního zařízení. V tomto rozhodnutí hraje svou roli také fakt, jakým způsobem se i nadále česká společnost staví k ženám, které se rozhodnou vrátit do práce dříve – je to svým způsobem něco, co je většinou společností odmítáno, taková žena se potýká s reakcemi svého okolí, které ji považuje za „špatnou matku“. Určitě zde rozhoduje také bydliště a vzdělání: v menších obcích pro ženy s nízkými příjmy často zbývá jen možnost hlídání dítěte v rámci rodiny babičkami a případnými dalšími příbuznými. V dnešní době, kdy lidé odcházejí do důchodu čím dál později, je i toto pro většinu žen nedostupné, a situace v tomto směru se zřejmě bude nadále zhoršovat.

4. Možnosti péče o dítě mimo rámec rodiny

Služby péče o děti do tří let věku jsou základním předpokladem pro sociální inkluzi rodičů s malými dětmi. Umožňují jim návrat do zaměstnání, ke studiu, ale také krátkodobé využití těchto služeb v případě nutnosti jako je návštěva lékaře nebo úřadů. Pro matky samoživitelky je to často jediná

možnost, jak si alespoň na chvíli „vydechnout“ a věnovat se sama sobě, i kdyby to mělo být jen pár hodin v měsíci.

Typ služeb péče o děti do tří let věku není v České republice příliš rozšířený. Z výzkumů⁵⁸ nicméně vyplývá, že nabídka teritoriálně a místně dostupných služeb péče o děti mladší než tři roky neodpovídá poptávce rodičů. O tom svědčí i fakt, že mateřské školky navštěvuje až 25% dětí mladších tří let.⁵⁹ Podíl dětí mladších tří let na celkovém počtu dětí v mateřských školách činil ve školním roce 2006/2007 téměř 9%.⁶⁰

4.1. Zařízení péče o dítě do tří let věku

V České republice existují tři typy služeb péče o děti do tří let věku. Prvním typem jsou zdravotnická zařízení typu jesle, druhým pak soukromá zařízení provozovaná v režimu zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Třetí skupinu tvoří služby typu „baby-sitting“. Každá z těchto variant má odlišné parametry z hlediska typu zřizovatele, dostupnosti a rozsahu služby.

Jesle jsou podle zákona považovány za zdravotnická zařízení, jejich provoz upravuje zákon č. 20/1966, o zdraví lidu, § 38. Zřizovateli jeslí jsou obce, které je zřizují buď jako příspěvkovou organizaci, nebo jako organizační složku obce. Jejich zřízení je pouze na uvážení a potřebě dané obce. V uplynulých dvaceti letech došlo k významnému poklesu jejich počtu, a to z 1043 v roce 1991 na 60 zařízení v roce 2003, která mají kapacitu zhruba 1600 míst.⁶¹ Většina jeslí se nachází ve větších městech. Z toho je patrné, že možnost umístit dítě do jeslí je pro většinu rodičů nedostupná. K tomu můžeme přičíst vyšší paušální částku za pobyt v jeslích než za pobyt ve školkách. Je to dané tím, že provoz se hradí z rozpočtu zřizovatele, a proto záleží jen na obci, jak vysokou spoluúčast rodičů na platbách zvolí. Poplatky se pohybují zpravidla

⁵⁸ Např. Gender studies: Klíč k jeslím. Gender Studies, 2007.

⁵⁹ MPSV, Rodina – Slučitelnost profesních a rodinných rolí, dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>, ze dne 29. 12. 2009.

⁶⁰ Viz příloha č. 2.

⁶¹ MPSV, Rodina – Slučitelnost profesních a rodinných rolí, dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>, ze dne 29. 12. 2009.

v rozmezí 800,- až 2 000,- Kč pro rodiny s trvalým pobytem v obci, v případě soukromých zařízení se jedná až o částku 7 500,- Kč.

Jesle jsou tedy opomíjenou složkou kolektivní péče o malé děti. O tom svědčí i fakt, že nadále spadají do kompetence Ministerstva zdravotnictví, přestože zajišťují denní péči o zdravé děti – výchova a vzdělávání těchto dětí je tedy z pohledu státu až na druhém místě, za jejich faktickým přežitím. Snaha zkvalitnit a rozšířit péči tohoto typu ze strany státu prakticky neexistuje.

Kromě jeslí rozlišujeme **soukromá zařízení** dle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Jedná se o vázanou živnost nazvanou „Péče o dítě do tří let v denním režimu“. Náplň živnosti je specifikována jako individuální výchovná péče o svěřené děti do tří let věku. Tato zařízení by měla splňovat prakticky stejné předpoklady péče jako jesle, tedy pečovat o rozvoj rozumových a řečových schopností dětí, jejich pohybových, pracovních, hudebních a výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků. Poplatky za návštěvu těchto zařízení jsou zcela v kompetenci poskytovatele a jejich výše je stanovena na komerční bázi. Platba je často rozdělena, rodiče si mohou vybrat hodinové sazby (pohybují se v rozmezí 100,- až 250,- Kč), nebo paušální platbu za pobyt. Zde soukromé jesle rozlišují dobu pobytu dítěte – dopolední, odpolední, celodenní; a jeho četnost – jeden den v týdnu a více. Platba za celodenní docházku 5 dní v týdnu se tak může vyšplhat až do výše okolo 15 000,- Kč měsíčně.

Posledními možnými službami péče o děti do tří let jsou služby typu „**baby-sitting**“, také dle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Jedná se o volnou živnost, ke které není zapotřebí žádná zvláštní kvalifikace. Název živnosti je „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“, obsahem pak především zajišťování chodu domácnosti, ale i příležitostné krátkodobé hlídání dětí, včetně dětí do tří let věku. Obsahem této živnosti tedy není péče o děti do tří let věku v denním režimu. Poplatek za tyto služby je také stanovený na komerční bázi poskytovatelem.⁶²

⁶² Cena za tuto službu závisí také na četnosti, hodinové sazby začínají od 100,- Kč, týdenní a měsíční se pak liší, ale můžeme říci, že měsíční celodenní hlídání dítěte se pohybuje okolo 10 000,- až 25 000,- Kč v závislosti na lokalitě.

Žádné další možnosti současný právní řád neumožňuje. V roce 2008 byl vládou připraven tzv. Prorodinný balíček, který se vzhledem k politické situaci nepodařilo prosadit. V návrhu figurovaly takové změny, jako zavedení „miniškolek“, daňových výhod pro zaměstnavatele poskytující svým zaměstnancům péči o děti, otcovské dávky jako nové dávky nemocenského pojištění⁶³, podpora služeb péče o děti v oblasti živnostenského podnikání nebo status evidovaného poskytovatele vzájemné rodičovské výpomoci.⁶⁴ Možnost oficiální živnosti pro péči o děti ve své domácnosti by např. umožnila zlegalizovat práci, kterou mnohé maminky již dávno poskytují. V současné době, pokud je tato péče poskytována za úplatu, jedná se o neoprávněné podnikání fungující v rámci „šedé ekonomiky“, bez možnosti toto podnikání zlegalizovat. Daný návrh by tedy vytvořil předpoklady pro legální poskytování péče o cizí dítě za úplatu, a stanovil minimální nutné požadavky, které by musel poskytovatel splnit. Zákonná úprava by byla pochopitelně výhodná i pro rodiče, kteří o takovou službu mají zájem, jelikož by měli určitou jistotu standardu služby a právního rámce.

Společnost Gender Studies, která je nevládní neziskovou organizací zabývající se otázkami vztahů mužů a žen a jejich postavením ve společnosti, uskutečnila výzkum týkající se péče o děti do tří let věku.⁶⁵ Rodičům záleží na tom, aby služby, které využívají pro péči o své děti, měly jakýsi právní rámec, a jesle se jim v takovém případě jeví jako ideální varianta: „... Když je dcera v jeslích, jsem úplně klidná; rozhodně klidnější, než když je doma s nějakou chůvou, kterou člověk vlastně nezná...“⁶⁶ Počet jeselských zařízení je dle jejich šetření poměrně nízký, nepokrývá potřebu rodin, a mnohá zařízení jsou nadále rušena. To vše je ve světle snah na zvýšení zaměstnanosti a flexibility velmi

⁶³ Otcovské by umožnilo otci po porodu dítěte pobírat takovou dávku, která do větší míry kompenzuje ušlý příjem rodiny než rodičovský příspěvek, a proto by podpořila ochotu otců zůstat po určitou nezbytnou dobu doma s matkou a dítětem – v současné době otcové řeší tuto situaci tím, že si na nezbytnou dobu vezmou dovolenou, aby nepřišly při péči o rodinu o příjem.

⁶⁴ MPSV, dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf, ze dne 15. 12. 2009.

⁶⁵ Gender studies: Klíč k jeslím. Gender Studies 2007.

⁶⁶ Gender studies: Klíč k jeslím. Gender Studies 2007, s. 9

krátkozraké opatření.⁶⁷ Výzkum potvrdil, že samotné matky považují často institucionální péči o dítě do tří let za nedostupnou a mají pocit, že v jejich okolí nefunguje dostatek zařízení péče o děti do tří let. To naprosto neodpovídá potřebám matek, kdy téměř všechny dotázané ženy uvedly, že potřebují alespoň někdy pohlídat dítě, a to několik dnů v měsíci (46 % žen) i několik dnů v týdnu (28 % dotazovaných žen).

Podle současných výzkumů můžeme i nadále konstatovat, že osobní péče žen o dítě do tří let v domácím prostředí je stále preferovanou strategií pro většinu české populace. Reálně tuto péči vykonává 95 % žen v prvním roce života dítěte, 92 % žen v druhém roce jeho života, 80 % žen mezi druhým a třetím rokem a 38 % žen mezi třetím a čtvrtým rokem dítěte. Preference samotných žen se však posouvají: osobní péči o dítě v domácím prostředí preferuje 92 % žen v prvním roce života dítěte, 84 % žen ve druhém roce, 63 % žen mezi druhým a třetím a 26 % žen mezi třetím a čtvrtým rokem věku dítěte. Třicet sedm procent žen by tedy mezi druhým a třetím rokem věku dítěte preferovalo jinou než osobní celodenní péči. Absence vhodných zařízení vede tedy nejspíše k vynucené povinnosti zůstat doma.⁶⁸

Jako poslední možnost péče o děti do tří let nemůžeme opomenout mateřská centra, kterým je věnována samostatná kapitola.

5. Mateřská centra

5.1. Historické ohlédnutí

Budoucí zakladatelka mateřských center (dále jen MC) u nás, Rut Kolínská, odjela v roce 1991 do Mnichova za účelem seznámit se osobně s mateřskými centry. Postupně zde navštívila několik MC, a v každém z nich spatřila podobnou scénu: několik návštěvnic u stolu s kávou, opodál si hrající děti, vybavení sestávající z kuchyňského koutku, kancelářského koutku, herny,

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Bartáková, H.: Cesta zpátky. Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice. Disertační práce. Brno, MU FSS, 2008, s. 32.

informační nástěnky. Většina center měla vlastní letáčky s programem, který zahrnoval různé kluby: klub kojících matek, klub osamělých matek, dále cvičení s dětmi, cvičení maminek, ale i jazykové kurzy, kurzy pro práci s počítačem, kurzy šití, umělecké kurzy. Častý byl také společný oběd a různé slavnosti. MC kromě programů nabízela i různé služby, jako např. burzy oblečení, kadeřnictví, hlídání dětí, apod. Poplatky za jednotlivé programy a služby se platily do kasičky, která byla součástí vybavení, nikdo je nekontroloval. Tyto základní principy se Rut Kolínská snažila předat i do fungování českých MC. Jejich stručnou charakteristiku shrnula takto:

- o Matky vnášejí do centra především své schopnosti: každá matka umí něco, čím se může v centru uplatnit.
- o V centru platí zásada „laikové laikům“. Matky jsou odbornice, prověřené praxí. Odborné síly, které případně spolupracují, pracují jen ambulantně.
- o Za laickou práci se v centru vyplácí odměna. Matky tu mají příležitost vydělat si peníze.

Po návratu domů Rut Kolínská a několik dalších žen nejprve pod záštitou občanského sdružení Pražské matky⁶⁹ založilo v roce 1992 první mateřské centrum v České republice v YMCA⁷⁰ Praha. V roce 1995 vydala podle německého originálu „Mütter im Zentrum Mütterzentrum“ Rut Kolínská knihu Mateřská centra⁷¹. Od té doby vznikala další centra po celé České republice. Aby mohlo být centrum vybudováno na principech, popsanych výše, je zapotřebí skupina iniciátorek, která má jak zkušenosti se skupinovou prací, tak především sebevědomí a víru v realizaci laické práce. Nepostradatelnou součástí práce MC jsou tedy doškolovací semináře, na

⁶⁹ Toto sdružení založila na přelomu let 1988-1989 právě Rut Kolínská jako reakci na kritické hodnoty znečišťujících látek v pražském ovzduší a nevyhovující smogovou vyhlášku. Jedná se o občanské sdružení, které usiluje právě o zlepšení životního prostředí, o zvýšení zájmu veřejnosti o tuto problematiku, a především o odpovědnější přístup občanů i veřejné správy. V současné době pomáhají řešit problémy s dopravními projekty, zelení a suburbanizací města, činnost mateřských center zaštiťovaly do roku 2001, kdy byla založena Síť mateřských center. (zdroj: <http://pmatky.ecn.cz/>, ze dne 2. 4. 2010)

⁷⁰ Young Men's Christian Association" což se překládá se jako "Křesťanské sdružení mladých lidí".

⁷¹ Kolínská, R.: Mateřská centra. Praha, Pražské matky, 1995.

kterých se zapracovávají a reflektují zkušenosti všedních dnů v centru, a tato vzájemná výměna zkušeností a názorů pomáhá v další práci všem zúčastněným.⁷²

V roce 1999 existovalo v České republice 78 MC, o rok později jich bylo 101 a roku 2001 již 120. V roce 2002 se mateřská centra odloučila od občanského sdružení Pražské matky a bylo založeno samostatné občanské sdružení „Sítě mateřských center v ČR“. V současné době má Sítě mateřských center 289 členů, novým trendem se stalo zakládání center v malých obcích.⁷³

5.2. Sítě mateřských center

Mezi hlavní úkoly Sítě mateřských center patří koordinace činnosti MC v České republice, konzultace, poradenství, zvyšování povědomí o MC na veřejnosti, spolupráce se státními i neziskovými organizacemi a partnerskými organizacemi v zahraničí. Nově vznikajícím MC nabízí podporu a metodické vedení, pořádají semináře a konference, celorepublikové akce, a reprezentují MC navenek. Svou činností se tedy snaží o posílení hodnoty rodiny, úlohy rodičů a mateřské role ženy ve společnosti, a podporují právní ochranu rodiny, mateřství a rovné příležitosti mužů a žen.⁷⁴ K činnosti Sítě mateřských center patří také projekty zaměřené na výše zmíněnou problematiku.⁷⁵

Není povinností mateřského centra být součástí Sítě mateřských center, v České republice působí i MC, kterým tato centralizace a podpora nevyhovuje a do Sítě nepatří.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Výroční zpráva 2008, dostupné z: www.materskacentra.cz, ze dne 2. 4. 2010.

⁷⁴ Sítě mateřských center, dostupné z: www.materskacentra.cz, ze dne 2. 4. 2010.

⁷⁵ Projekty Sítě mateřských center – viz příloha č. 3.

5.3. Založení mateřského centra

MC jsou zakládána jako občanská sdružení. Prvním úkolem po založení občanského sdružení bývá sehnat vhodné prostory pro samotnou činnost, většinou se tak děje ve spolupráci s obecním úřadem. Často jsou MC zakládána v místech bývalých mateřských škol, jeslí, nebo získají menší prostory v kulturních střediscích apod.

Druhým nezbytným krokem je zajištění financí, a to jak na samotnou rekonstrukci a vybavení prostor, tak na pozdější provoz. Zde bývá také prvním osloveným obecní/městský úřad, a pak již přichází na řadu psaní projektů a žádostí o granty. Provoz MC je finančně zajišťován také ze vstupného, které hradí maminky na různé aktivity, nebo z pořádání různých akcí jako je např. bazárů oblečení pro děti.

Dalším úkolem, který čeká na maminky při zakládání MC, je samotný program. Měl by vycházet z přání maminek, které budou centrum navštěvovat. Ideální je, pokud MC může mít otevřeno každý den, aby maminky mohly kdykoliv přijít s dětmi do herny, a k tomu jim nabízet doprovodné aktivity. Ne vždy je taková situace možná, zejména v začátcích fungování MC. Často neumožňují neomezenou otevírací dobu prostory, které jsou využívány i k jiným účelům, nebo není možné organizačně zajistit dostatečný počet maminek, které by měly „službu“ a dohlížely v MC na provoz.

Posledním krokem, který souvisí se založením MC, je medializace. Ostatní maminky se musí nějakým způsobem dozvědět, že bylo nové MC otevřeno. Většinou se to dozví z místních novin, z letáků, MC může dát upoutávky do ordinací dětských lékařů, na sociální odbor apod. Je důležité nenechat se odradit počáteční nízkou návštěvností, bývá to otázkou času, kdy si maminky najdou cestu do nového MC.

Mateřské centrum je místem, které nevzniká pouze kvůli dětem, ale je zde především pro maminky. Do MC přichází ženy v době, kdy si začínají uvědomovat potřebu jiných kontaktů, než je kontakt s dítětem. Přivádí je potřeba kontaktu s jinými matkami, chtějí využít nabídku aktivit – zpočátku

často pouze pro dítě, až později pro sebe, a časem uvažují některé i o zapojení do organizačních aktivit centra. Ženy, které tráví svůj čas na mateřské a rodičovské dovolené, mají možnost naučit se v MC komunikovat s ostatními, vystupovat na veřejnosti, hájit své zájmy a prosazovat se. To vše funguje na přísně dobrovolnickém principu, ženy mají možnost volby – mohou se pasivně účastnit nabízeného programu, nebo se aktivně zapojit do dění v centru. Někdy je aktivní zapojení spojeno i s menším výdělkem, který také hraje roli v sebevědomí ženy.⁷⁶

Někdy mohou mít maminky v důsledku času stráveného doma péčí o dítě a domácnost pocit nedostačivosti, pocit, že nic nedokážou, že je těžké cokoliv změnit, že nedokážou komunikovat. Tyto pocity mohou být doprovázeny obavami z odmítnutí. Situace, v níž rodič tráví většinu svého času péčí o dítě, je specifickou životní situací, která s sebou přináší určité vlivy, tlaky a změny vedoucí k novému psychosociálnímu stavu, jenž znamená i určité riziko izolace a z ní plynoucích obtíží. MC může být místem, kde se ženy opět začnou stýkat s veřejností, představí zde své dovednosti a objeví v sobě nové schopnosti. Především jsou však místem, které podporuje a odkrývá skrytou hodnotu a důležitost mateřství.⁷⁷

Svůj neocenitelný význam má MC samozřejmě i pro děti. Často se jedná o jejich první kontakt s větším kolektivem, maminky proto často začínají vodit děti do MC právě z toho důvodu, aby si na kolektiv zvykly a byly připravené na nástup do mateřské školy. V souvislosti se sociální exkluzí můžeme říct, že MC dávají ženám možnost opět participovat na veřejné sféře života, opouštět sféru soukromou, která je po dobu RD jejich útočištěm a často jediným světem.

⁷⁶ Kolínská, R.: Mateřská centra. Praha, Pražské matky, 1995.

⁷⁷ Džiamová, V.: Mateřská centra jako místa rozvoje. Praha, Evangelikální teologický seminář, s. 3 – 4.

5.4. Funkce a poslání MC

Mateřské centrum je prostorem, kde se schází maminky na mateřské a rodičovské dovolené a jejich děti. Zároveň mateřská centra umožňují svým programem návštěvu i dalších osob – starších dětí, mužů, pracujících žen, externích odborníků a přednášejících. S dětmi se jejich programů účastní občas i tatínci, případně prarodiče. Muž na rodičovské dovolené je stále spíše výjimkou. Jak uvádí na svých webových stránkách MC Nová Trojka: „posláním centra Nová Trojka je přátelský, bezpečný a inspirativní prostor pro celou rodinu“.⁷⁸

MC zřizují zpravidla matky na mateřské dovolené, které se podílejí také na jejich samosprávě, organizaci a zajišťují programy. Svou činností tedy umožňují maminkám vyjít z izolace, do které se dostávají celodenní péčí o dítě. Centra nabízejí pomoc svépomocí, ale také výměnu zkušeností mezi maminkami a laické poradenství.

Ve společnosti plní několik úloh:

- o jsou místem, kde jsou vítány děti, které zde nacházejí přirozené společenství vrstevníků a zároveň mají možnost vidět svou matku v jiné roli než v domácnosti
- o MC mají neformální charakter a návštěvníkům umožňují nalézat nová přátelství
- o otevřenost MC umožňuje integraci „odlišných“ – tedy např. zdravotně postižených, etnických skupin, různých sociálních vrstev. Ti všichni se zde mohou potkávat, což pomáhá předcházet xenofobii a učí vzájemné toleranci.
- o MC vznikají dobrovolnou činností občanů a tím přispívají k rozvoji občanské společnosti.
- o MC pomáhají ženám udržet jejich profesní orientaci a posilují jejich sebevědomí.

⁷⁸ MC Nová Trojka, dostupné z: www.novatrojka.cz, ze dne 2. 4. 2010.

o Ženy aktivně působící v MC se naučí nové kompetence při zakládání občanského sdružení, shánění prostor a financí, při budování samosprávy, zajišťování programu, starosti o PR a fundraising. ⁷⁹

MC mají komunitní charakter, a to je jejich nespornou výhodou: jejich cíle a činnost vychází z potřeb místní komunity a potřeb těch, kteří se na činnosti centra aktivně podílejí. Proto je i každé centrum jiné – vždy odráží konkrétní potřeby lidí, kteří jej navštěvují.

MC tedy nejen pomáhají chránit ženy na dlouhé rodičovské dovolené před pocity sociálního vyloučení a osamělosti, ale také umožňují seberealizaci. Žena zde může být pasivním účastníkem programů (ať již dětských, nebo např. cvičení pro dospělé, jazykové kurzy...), ale také má možnost se aktivně zapojit, nabídnout ostatním své vlastní schopnosti a tím si zvýšit své sebevědomí a dokázat si, že může být užitečná i mimo svou rodinu. Toto společenské uznání je pro mnoho žen důležité, je tím, co při práci v domácnosti ženám chybí. V některých MC je také možnost si svou činností přivydělat – nabídkou svých služeb (např. masáže, kadeřnictví), nebo různých kurzů.

MC plní různé funkce, a to:

o socializační – děti nejsou izolované doma jen se svou matkou, dostávají se do kolektivu, a to přirozenou cestou, bez odloučení od své matky

o edukační – maminky zde mají možnost zamyslet se nad svým způsobem výchovy, porovnat ho s ostatními maminkami, být např. méně úzkostlivé, více tolerantní k chování ostatních dětí

o integrační – maminky se zde mohou setkat s postiženým dítětem, rodinami odlišného sociálního postavení, s odlišnou etnicitou, a to vše nutí k zamyšlení a toleranci

o společenská – umožňuje maminkám na RD společenský kontakt, vytržení ze stereotypu celodenní péče o dítě, navázání nových kontaktů a vztahů

⁷⁹ Síť mateřských center, Co jsou mateřská centra?, dostupné z: www.materskacentra.cz, ze dne 2. 4. 2010.

- o dobročinná – MC pořádají různé bazárky, a to nejen s oblečením, ale i s hračkami, nebo třeba s pomůckami pro děti. Neprodané zboží se může nabídnout místní potřebné organizaci, nebo si ho maminky odnesou zpět domů. Výnos slouží k další činnosti centra, a pro rodiny jsou bazárky možností levného pořízení věcí pro dítě
- o vzdělávací – MC nabízejí různé semináře, přednášky, i dlouhodobé kurzy, které umožňují maminkám další vzdělávání během RD
- o kulturní – MC pořádají různé kulturní akce, ať již pro celou rodinu, nebo pro děti – např. výstavy, divadélko pro nejmenší
- o preventivní – MC svou participací na komunitním dění a zapojení rodin umožňují primární prevenci sociálně patologických jevů, a to zejména osvětou rodičů, ať již formou přednášek, nebo přirozeného procesu rozhovoru s ostatními rodiči
- o poradenská – MC mohou nabízet různé poradenství, např. laktační, manželské, psychologické, a to ve spolupráci s odborníky
- o politická – dobře prosperující MC se neobejde bez spolupráce se zastupiteli města nebo obce, MC tak ovlivňuje činnost zastupitelů, mnohá MC existují převážně díky finanční podpoře z rozpočtu města, obce nebo kraje.⁸⁰

5.5. Činnost MC

MC pořádají programy pro matky, rodiče a děti, a to programy tvořivé, vzdělávací, sportovní, ale i rekvalifikační a jednorázové akce. Jedná se jak o činnosti uvnitř centra, tak o orientaci centra navenek – tedy o aktivity, které centrum vykonává pro celou komunitu.

Činnosti uvnitř MC zahrnují širokou škálu různých programů, vždy podle toho, o co je v dané komunitě zájem. Programy zajišťují samy matky, proto vychází i z jejich schopností, z toho, co mohou samy nabídnout. Na některé

⁸⁰ Kostková, P.: Zakládání a činnost mateřských center a center pro rodinu v České republice po roce 1989. Bakalářská práce. MU PF, Brno, 2008.

specializované semináře jsou do center zváni také odborníci z daných oborů, např. psychologické poradenství, zdravotní problematika, arteterapie apod.

Z hlediska sociální exkluze tkví hlavní význam veškeré činnosti MC právě v možnosti aktivního zapojení samotných matek. Maminky zde nabízejí to, co samy nejlépe umí, a předávají to ostatním. Mohou tak provozovat kurz cvičení s dětmi, hudební výchovy, realizovat se výtvarně, mohou vést kurzy cizích jazyků pro děti i ostatní maminky, nebo nabídnout hlídání dětí. Každá maminka zde v případě, že se rozhodně vypomáhat, najde něco, co ovládá, a co může nabídnout ostatním. Zapotřebí jsou i maminky, které jsou schopné organizačně, umějí jednat s úřady, vytvářet rozpočty a zajišťovat tak ekonomickou stránku chodu MC. Maminky si tak veškerou činnost spojenou s provozováním MC zajišťují svépomocí, získávají zkušenosti s psaním projektů a fundraisingem. Velkou pomocí bývá i možnost hlídání dětí v době, kdy probíhají kurzy pro dospělé. Maminky tak nemusí rezignovat na své záliby jen proto, že nemají možnost hlídání, a mohou si zajít zacvičit nebo se dále vzdělávat, zatímco si jejich potomci hrají v herně a dohlíží na ně některá z maminek.

Kromě samotného uplatnění vlastních schopností mají tedy maminky možnost se i dále vzdělávat a tak rozšířit své vědomosti a dovednosti v různých kurzech, seminářích a na přednáškách. K tomu jim napomáhá i knihovna, která bývá často součástí MC. Nabízí především knihy napomáhající se zvládnutím mateřství a s výchovným poradenstvím. Doba strávená na RD tak nabývá nového smyslu, maminky nemají pocit, že veškerý svůj čas „obětovali“ péči o rodinu. A tyto nové vědomosti mohou uplatnit jak v předávání ostatním, tak také při pozdějším přechodu na trh práce.

Dalším přínosem MC pro rodinu je přístup k odborníkům, kteří zde pořádají různé semináře a přednášky. Rodiny tak dostávají možnost řešit problémy, se kterými by jinak nevyhledali specializovanou pomoc.

Výhodou veškerých programů probíhajících v MC je jejich cenová dostupnost. Ta je dána především tím, že MC fungují na dobrovolnickém principu a vedení jednotlivých kurzů nejsou většinou honorována. K finanční

dostupnosti přispívají také různé dotace, získané např. v rámci evropských projektů.

Programy můžeme rozdělit do několika skupin: společné činnosti maminek s dětmi, činnosti pro děti, činnosti pro veřejnost, tradiční akce, služby a poradenství.

- o společné činnosti maminek s dětmi, případně akce pro celé rodiny – cvičení s miminky a batolátky, výtvarné činnosti, hudební činnosti, kurzy masáže miminek, jednodenní výlety, cyklovýlety

- o činnosti pro děti – volná herna, divadélko, hlídání dětí, pro starší děti různé kurzy (cvičení, výtvarné činnosti, hudební a dramatické kurzy), doučování školních dětí

- o pro veřejnost – přednášky na různá témata, která reagují na aktuální potřebu maminek (výživa dětí, kojení, psychický vývoj dítěte, očkování, ekologické přednášky např. o látkových plenkách), semináře (např. využívání šátků pro nošení miminek s praktickým nácvikem), kurzy (jazykové, cvičení), výtvarné dílny pro dospělé, literární kluby, kurzy pro těhotné ženy

- o tradiční akce – k příležitostem různých svátků, např. vázání adventních věnců, pletení pomlázek a barvení velikonočních vajíček

- o služby – masáže, psychologické poradenství, hlídání dětí, bazary, knihovna

- o poradenství – individuální poradenství s odborníky např. na téma manželství, výchova dětí, vztahy v rodině, finanční poradenství

Činnosti, které vykonává MC navenek, většinou ve spolupráci s obcí, zahrnují pořádání různých akcí k příležitostem významných dnů, např. masopust, lampiónový průvod, Mikuláš, Drakiáda, Čarodějnice, oslavy Mezinárodního dne dětí. Opomenout nemůžeme ani Dny otevřených dveří, v rámci kterých MC umožní veřejnosti nahlédnout do prostor a programu centra, je připravený program, hraje se např. divadlo.⁸¹

⁸¹ Rodinné centrum Paleček, dostupné z: www.rcpalecek.cz, a Rodinné a kulturní centrum Nová Trojka, dostupné z: www.novatrojka.cz, ze dne 2. 4. 2010.

6. Výzkumný projekt

Cílem výzkumu bylo charakterizovat a blíže specifikovat situaci žen na rodičovské dovolené s ohledem na jejich sociální začlenění do společnosti a zaměstnání. Primární otázkou bylo, jakou roli hrají v tomto procesu mateřská centra, zda vůbec, a pokud ano, v jaké míře pomáhají ženám vystoupit ze sociální izolace způsobené dlouhým trváním RD. Je pravděpodobné, že existují rozdíly v prožívání rodičovské dovolené u mužů a žen. Vzhledem k tomu, že rodičovská dovolená u mužů je v naší zemi stále ojedinělým jevem, zaměřuji se ve výzkumu pouze na matky. Právě matky hledají později obtížně uplatnění na pracovním trhu, a na podporu jejich začlenění do společnosti se tedy realizují různé projekty, ať již v rámci Sítě mateřských center nebo ostatních neziskových organizací.

Jak tedy vnímají svůj život samotné ženy na rodičovské dovolené? Jaká je jejich výchozí situace, co dělají pro to, aby si zachovaly své předchozí sociální kontakty? Jakým způsobem ovlivnilo narození dítěte jejich profesní život, zůstávají v kontaktu se svým zaměstnavatelem? A jakou roli v procesu sociálního začlenění sehrávají mateřská centra? Jak vnímají matky mateřská centra, mají pocit, že zde získávají nové kontakty a možnosti seberealizace? Na tyto a další otázky se pokouší odpovědět tento výzkum. Jeho snahou je přiblížit sociální situaci matek na RD, a to s ohledem na využití mateřských center jako jedné z možností na udržení kontaktu se společností a participaci na společenském dění.

7. Metodologie: strategie a techniky sběru dat

Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní metodu sběru dat, která umožňuje analýzu postojů, pocitů a motivací, proto je vhodná pro zjišťování subjektivních postojů, názorů a pohledů v tomto výzkumu. Na obecné rovině můžeme říct, že nám umožňuje vysvětlit zkoumané jevy a najít jejich příčiny, zde nám tedy může přiblížit problematiku sociální exkluze u matek s malými dětmi. Hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je objasnit, jak se lidé v daném

prostředí – zde tedy v mateřských centrech; a v dané situaci – zde na mateřské, respektive rodičovské dovolené; dobírají pochopení toho, co se děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své všednodenní aktivity a interakce.⁸² Cílem takového výzkumu je odhalit význam sdělovaných informací, porozumět jim, jedná se o interpretaci sociální reality na základě nenumerického šetření.⁸³ Vycházím z toho, že tento výzkum bude mít nízkou reliabilitu, a zároveň vysokou validitu⁸⁴, a to vzhledem k nízkému výzkumnému vzorku a možnosti jít v otázkách do hloubky.

V rámci kvalitativního výzkumu jsem zvolila techniku rozhovorů, a to polostrukturovanou formu. Pro polostrukturovaný rozhovor jsem se rozhodla na základě zvážení informací, které potřebuji výzkumem získat: plně strukturovaný rozhovor by mi neumožnil klást doplňující otázky, které během rozhovoru vyplynou. Východiskem tedy budou bloky otázek, jakési závazné schéma okruhů, na které hledám odpověď. Přitom je zde zachována určitá volnost: mohu měnit znění otázek a pořadí jednotlivých okruhů podle situace. Získané odpovědi mohu nechat respondenta upřesnit pomocí doplňujících otázek. Hendl nazývá takový typ rozhovoru „rozhovor pomocí návodu“, kdy návod představuje soubor otázek nebo témat, která jsou předmětem rozhovoru, a s otázkami i jejich pořadím lze volně nakládat. Zaměření tedy zůstává, ale více se dbá na možnost respondenta sdělit výzkumníkovi svoje osobní zkušenosti.⁸⁵

Při přípravě výzkumu jsem se zaměřila na sestavení struktury rozhovoru. Součástí této struktury je seznámení respondenta s tématem výzkumu, s postupem při rozhovoru, a také ujištění respondenta o dobrovolném charakteru poskytnutí údajů a o jejich anonymitě.

Teprve po přípravě bloků otázek jsem uskutečnila pilotní rozhovor a na jeho základě ještě jednou bloky otázek upravila tak, aby odpovídaly výzkumnému problému a dávaly možnost co nejpřesnějších odpovědi na

⁸² Hendl, J.: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha, Portál, 2005, s. 52.

⁸³ Disman, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. Praha, Karolinum, 2002.

⁸⁴ Silverman, D.: Ako robiť kvalitatívny výskum, Bratislava, Ikar, 2005, s. 188-202.

⁸⁵ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha, Portál, 2005, s. 174.

zkoumaná témata. Poté jsem se ještě jednou sešla s respondentkou, se kterou jsem uskutečnila pilotní rozhovor, a provedla s ní ještě jeden, doplňující rozhovor. Teprve potom jsem přistoupila k dalším rozhovorům. Nejdříve jsem kladla otázky zaměřené na přítomnost, a až posléze na minulost. Demografické a identifikační otázky jsem umístila na samotný závěr rozhovoru.⁸⁶

Veškeré provedené rozhovory jsem zaznamenala na diktafon, a následně je doslovně přepsala.⁸⁷

8. Výběr vzorku, průběh a prostředí výzkumu

Výzkumný vzorek tvořilo 12 žen – maminek malých dětí, ve věku čtyř měsíců až tří let.⁸⁸ Některé maminky měly i starší děti, na ty jsem ovšem ve svém výzkumu nezaměřovala pozornost. Všechny ženy byly v době dotazování na mateřské nebo rodičovské dovolené a nepracovaly na plný úvazek. Dalším kritériem pro jejich výběr bylo jejich povědomí o mateřských centrech – jednalo se o maminky, které se svými dětmi navštěvují mateřské centrum. Jednotlivé maminky se mi podařilo zkontaktovat z mých vlastních zdrojů: sama jsem v současné době na rodičovské dovolené. Od těchto prvních kontaktů jsem dostala kontakty na další maminky navštěvující mateřské centrum. Jednalo se tedy o metodu tzv. „sněhové koule“, kdy se zvolí několik respondentek, a ony následně doporučí další možné respondentky.⁸⁹

Prostředí, ve kterém se rozhovory odehrávaly, jsem přizpůsobila přítomnosti dětí: zčásti to bylo tedy přímo u mě doma, některé rozhovory proběhly v domácnostech respondentek, dva rozhovory proběhly v kavárně s dětským koutkem. Vždy jsem vycházela z přání a možností respondentek tak, aby prostředí bylo pro ně co nejpříjemnější i s ohledem na skutečnost, že byly většinou přítomny i jejich děti.

⁸⁶ Připravené bloky otázek – viz příloha č. 5.

⁸⁷ Doslovný přepis jednoho z rozhovorů – viz příloha č. 6.

⁸⁸ Respondentky výzkumu – viz příloha č. 4.

⁸⁹ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha, Portál, 2005, s. 152.

Rozhovory trvaly 45 - 70 minut, pořadí položených otázek se měnilo v závislosti na průběhu rozhovoru. Vždy jsem se snažila o to, abych pokládala otázky vztahující se ke všem vytyčeným problematickým rovinám. Dotazované jsem na začátku rozhovoru také informovala o záměru a cílech výzkumu a vyžádala si od nich informovaný souhlas, kde jsem je ujistila, že všechny jejich výroky budou uvedeny anonymně.

9. Zpracování dat

Rozhovory nahrané na diktafon jsem nejprve doslovně přepsala. Pro jejich analýzu jsem zvolila metodu kódování dat, to znamená, že jsem si v každém rozhovoru označila jednotlivá témata a ty pak přiřadila k sobě. Vznikly tedy nové texty, spojené společnou tematikou. Tyto texty jsem v případě nutnosti ještě dále rozřadila podle relevance. Následně jsem takto zpracovaná data interpretovala.

10. Analýza rozhovorů

Provedené rozhovory jsem analyzovala s ohledem na zodpovězení základní otázky, tedy co omezuje ženy na mateřské a rodičovské dovolené, a co během této doby aktivně využívají. Sledovala jsem proto zejména dvě základní, v úvodu vytyčené problémové roviny. Jednalo se jednak o reflexi sociální exkluze, a to ve vztahu k „práci“⁹⁰, ke společnosti i k rodině a jednak o reflexi snah o vymanění se z této exkluze prostřednictvím různých aktivit v době mateřské a rodičovské dovolené.

⁹⁰ Práce ve smyslu pracovních aktivit, návratu do zaměstnání atd.

„Práce“

Téměř ve všech případech si respondentky zvolily tříletou dobu pobytu s dítětem doma, což odpovídá jevu, který jsem popsala již v předchozí části. To znamená, že ačkoliv je zde teoretická možnost výběru, není prakticky využívaná, maminky dobře vědí, že v naprosté většině své dítě neumístí do žádného zařízení dříve, než dosáhne tří let, a i pak to bude problém. A tato obecná tendence se potvrdila i u mého výzkumného souboru.

Před dosažením tří let věku dítěte pouze dvě respondentky částečně pracují pro svého zaměstnavatele, jedna respondentka si našla práci na jeden den v týdnu. Tyto maminky také vnímaly pozitivně zařízení pro péči o takto malé děti. Jejich děti navštěvují jesle respektive soukromou školku. Jako důvod využití těchto zařízení uváděly nejen pracovní vytížení, ale i rozvoj dítěte a volný čas, který tím získají samy pro sebe. „Abych měla čas sama na sebe a na práci.“⁹¹ „Chodí tak třikrát v týdnu na dopoledne, je společenská, chce si hrát s dětmi, potřebuje své vrstevníky.“⁹²

Tato zařízení jim tedy umožnila věnovat nějaký čas sami sobě, svým koníčkům a práci. Napomáhají tak v opětovném zapojení do společnosti, umožňují vyjít z izolace, ve které se matka s dítětem ocitá. Stejný vliv má i dřívější návrat do zaměstnání, byť na několik hodin týdně. Ženám umožňuje věnovat svůj čas i něčemu jinému než péči o dítě a domácnost, a aktivně se zapojit do života, na který byly zvyklé před založením rodiny.

Ostatní maminky nepracovaly a ani neplánovaly pracovat v době, kdy jsou na rodičovské dovolené, a zřejmě proto neřešily ani možné umístění dítěte do těchto typů zařízení. Tři respondentky striktně odmítly možnost docházky dítěte do jeslí nebo školky ještě před třetím rokem, nepovažují to za vhodné pro dítě. Přesto tedy, že jedna respondentka bude muset z finančních důvodů nastoupit do zaměstnání s druhým dítětem dříve, raději zajistí hlídání příbuznými osobami: „To budu řešit přes babičky. Já jí do školky určitě nebudu

⁹¹ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

⁹² Hana, 30 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

*dávat od dvou let, to mi přijde hrozně brzo. Možná jedině za předpokladu, že by byla se ségrou.*⁹³

Po třech letech pobytu doma s dítětem uvažuje o návratu do původního zaměstnání téměř polovina respondentek. Některým se podařilo, jako např. koordinátorce mateřského centra, vyjednat práci na půl úvazku: *„Jo, chci se vrátit sem do Rodinného centra jako koordinátorka. A bude mi vyhovovat ten poloviční úvazek, o ten mi hlavně jde.*“⁹⁴

Do původního zaměstnání se také vrací maminka, která pracovala jako učitelka – tuto práci může vykonávat, a přitom se věnovat dětem. Jediné, co by ocenila, je méně vyučovacích hodin odpoledne: *„Jako učitelce by mi vyhovovalo, abych měla co nejmíň hodin při odpoledním vyučování.*“⁹⁵

Ostatní řeší situaci jinak. Jedna respondentka se poněkud nestandardně bude v péči o dítě střídat s bývalým partnerem a otcem dítěte, a proto může nastoupit do zaměstnání na plný pracovní úvazek: *„Tak Jarda pomáhá, vyzvedává malou ze školky a já si pro ní vždycky večer po práci zajedu.*“⁹⁶ Další respondentka, která je samoživitelkou, si vyjednala se zaměstnavatelem lepší pracovní dobu, kterou dokáže sladit s péčí o dítě: *„Naštěstí jsem se domluvila v práci tak, aby se to dalo zvládnout, každé den tam budu na pár hodin kromě pátku, to mam volno.“*⁹⁷ Zuzana si ponechává jako rezervu původního zaměstnavatele: *„No, já tu práci mám zatím jako zálohu, jo. Já vim, co bych chtěla dělat, ale nevím, jestli mě ten člověk bude chtít (smích).“*⁹⁸

Větší část maminek o návratu do původního zaměstnání neuvažuje – ne proto, že by nechtěly, ale protože by se jim zřejmě nepodařilo skloubit pracovní dobu s péčí o rodinu: *„Určitě ne. To zaměstnání by nešlo skloubit s péčí o malé děti.*“⁹⁹

⁹³ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

⁹⁴ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VŠ.

⁹⁵ Marcela, 31 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

⁹⁶ Martina, 31 let, 1 dítě, sama s dítětem, SŠ.

⁹⁷ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

⁹⁸ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

⁹⁹ Helena, 28 let, 1 dítě, žije s přítelem, VŠ.

„Když si to představím, to bych tam musela být od rána do večera, a řešit problémy, který mi dneska přijdou naprosto malicherný. A oni tam vyžadují někoho, kdo je tam 24 hodin k dispozici. Telefonem, o víkendu.“¹⁰⁰
„No nevim, my jdeme z takový práce, že si nedovedu představit, že bych se tam vrátila.“¹⁰¹ „To prostě nejde tímhle způsobem. To znamená, já nemůžu na dva měsíce vypadnout z domu, a já nebudu peníze dávat za chůvu, to radši budu s tím dítětem.“¹⁰²

Dřívější návrat do zaměstnání, tj. před třetím rokem věku dítěte, se u osloveného souboru respondentek jevil jako výjimka: „Musím jít dřív. Protože já mám teďka sedm šest, ale v roce a půl mi to spadne na tři. A to s dvouma holkama prostě nedám, takže budu muset začít něco dělat. Takže já plánuju ten rok a půl, prostě dokud budu brát těch sedm, a pak budu muset začít něco podnikat.“¹⁰³ Celkem dvě respondentky uvažují o návratu do zaměstnání dříve, obě z finančních důvodů.

Další maminkou, která má jinou variantu rodičovské dovolené než klasickou tříletou, byla žena podnikající jako OSVČ, která neměla podle vlastních slov možnost výběru: „Já to chtěla na dva roky, ale tím, že jsem OSVČ, a neplatila jsem si nemocenskou, tak mi dali rovnou na čtyři. Oni ti nedají vybrat, ani na tři nebo na čtyři, rovnou je to na čtyry. Takže ten základ 21 měsíců je 7 600, a pak ti budou dávat asi 3800 nebo kolik. Tak se pokusíme jakoby o druhý.“¹⁰⁴ Svou situaci tedy bude řešit dalším dítětem, čímž odsune řešení problému o několik let.

Všechny respondentky, se kterými jsem vedla rozhovory, by uvítaly možnost kratší pracovní doby – tak, aby stihly vyzvedávat dítě ze školky a mohly obstarat také domácnost. Ale taková situace vůbec není běžná.¹⁰⁵
„Nabídku práce na poloviční úvazek. To je u nás rarita, ale pro mámy s

¹⁰⁰ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

¹⁰¹ Petra, 32 let, 1 dítě, vdaná, SŠ.

¹⁰² Tereza, 31 let, 1 dítě, žije s přítelem, SŠ.

¹⁰³ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

¹⁰⁴ Tereza, 31 let, 1 dítě, žije s přítelem, SŠ.

¹⁰⁵ Zároveň se mateřské školky nepřizpůsobují pracovní době rodičů, na menších městech jsou mnohdy otevřené jen do 15 hod. V současné době přitom mnoho rodičů pracuje téměř do večera.

malýma dětma je to myslím ideál. Nebo práce z domova, to zní ještě líp.“¹⁰⁶ S takovou možností ale nejde ve většině případů počítat: „Ptala jsem se na to, ale striktně banka nepodporuje, nevím jako oficiálně to třeba tvrdí, ale v bance jsou snad tři jenom matky, který maj zkrácenej úvazek, ale já když jsem se na to ptala, tak mi bylo řečeno, že ne.“¹⁰⁷ Naopak, je to spíše neobvyklá situace, zaměstnavatel vychází vstříc jen výjimečně: „Mě je nabídnul, ale co slyším kolem sebe, tak je to absolutní výjimka. Že málokdy přijde zaměstnavatel s nějakýma možnostma – zkrácenejch úvazků, klouzavý pracovní doby nebo dalších podmínek.“¹⁰⁸

Jedna z respondentek v této souvislosti navíc uvedla, že poloviční úvazky jsou finančně nevýhodné: „Jenže ten půl úvazek je taky tak mizerně placenej, nakonec makáš, nedáš si svačinu, nejdeš na oběd, nic, makáš tam šest hodin v kuse a pak dostaneš půlku peněz, no. Jako výhodný to není, bohužel, tady v tom státě.“¹⁰⁹

Zaměstnavatelé se až na výjimky nepokouší ženy, které odejdou na mateřskou a rodičovskou dovolenou, informovat o dění ve firmě a zapojit je do podnikových aktivit. Přestože zůstávají po nástupu na mateřskou dovolenou nadále zaměstnankyněmi, jejich zaměstnavatel je obvykle nezve ani na společenské akce, jak zmínila jedna z respondentek: „Ne, nechodím tam. Ani mě nepozvali na vánoční večírek.“¹¹⁰

Pouze jeden zaměstnavatel matek z osloveného souboru dal ženám možnost zůstat nadále součástí dění ve firmě alespoň prostřednictvím speciálních webových stránek: „Ale co funguje ještě, tak funguje jakoby webový server pro maminky na mateřský, a oni tam dávají veškerý informace o výletech, protože jseš furt ve stavu zaměstnanců, takže oni tě tam informujou o tom, že ti ročně dávali na nákej ten flexi asi patnáct stovek, tak

¹⁰⁶ Hana, 30 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹⁰⁷ Martina, 31 let, 1 dítě, sama s dítětem, SŠ.

¹⁰⁸ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹⁰⁹ Petra, 32 let, 1 dítě, vdaná, SŠ.

¹¹⁰ Petra, 32 let, 1 dítě, vdaná, SŠ.

vždycky tě informovali, co a jak máš využít, nebo jaký máš podmínky. To fakt měli, to měli pro mámy na mateřský udělaný.“¹¹¹

Vazbu na zaměstnavatele také nepřerušily dvě respondentky, které pro něj nadále pracovaly na dohodu o pracovní činnosti. V ostatních případech byla tedy tato oficiální vazba zaměstnavatel-zaměstnankyně přerušena, až na občasné neformální návštěvy pracoviště spolu s dětmi.

Poněkud lepší je situace, co se týče setkávání s kolegy. Většina žen se alespoň s některými kolegy a kolegyněmi setkává na principu přátelských vazeb, to znamená, že jsou v kontaktu s pracovním prostředím alespoň zprostředkovaně: *„Stykáme se stále, i když už to jsou vlastně bývalí kolegové, tak se pravidelně jednou v měsíci slezeme někde v restauraci u dobré večeře a potom nad vínkem a probereme co je u koho nového a hned si zase domluvíme termín příštího setkání. V práci jsme měli dobrý kolektiv, tyhle sedánky jsme praktikovali i dřív, takže v nich úspěšně pokračujeme.“¹¹²*

Časté je setkávání s ostatními ženami, které odešly na mateřskou/rodičovskou dovolenou: *„S některýma jo, ale většinou s těma, který taky maj děti.“¹¹³* V případě, že tomu tak není, bývá důvodem i velká fluktuace zaměstnanců: *„Ne, většina lidí, se kterýma jsem tam byla v kontaktu, už tam dávno nepracujou, odešli.“¹¹⁴*

Z uvedeného vyplývá, že role zaměstnavatele ve smyslu zabránění sociální exkluze žen v době, kdy zůstávají doma s dětmi, není nijak výrazná. Ve většině případů zaměstnavatel neusiluje o udržení kontaktu s těmito zaměstnankyněmi, a často ani nepřemýšlí nad tím, že by je zaměstnal i po návratu z rodičovské dovolené. Její délka se tak jeví pro tyto ženy jako nevýhoda, zaměstnavatel nepočítá s jejich dalším uplatněním, a pokud ano, tak pouze za stejných podmínek jako před nástupem na RD. Co respondentkám naopak zůstává, jsou přátelské kontakty, které v zaměstnání navázaly. Pokud tedy zůstávají v kontaktu, je to především na tomto

¹¹¹ Martina, 31 let, 1 dítě, sama s dítětem, SŠ.

¹¹² Hana, 30 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹¹³ Petra, 32 let, 1 dítě, vdaná, SŠ.

¹¹⁴ Helena, 28 let, 1 dítě, žije s přítelem, VŠ.

přátelském základě, nikoliv z důvodu udržení profesních znalostí a snahy o opětovné zapojení do dění v zaměstnání.

Společnost

Ženy po nástupu na mateřskou dovolenou zažívají nejen ztráty, ale také získávají nové zkušenosti. S tím souvisí i nový pohled na společnost, na jejímž dění se maminky chtějí i nadále podílet. Mají zájem vystoupit ze své izolace a i s dítětem se zapojit do života širší komunity. Zde se setkávají také s omezeními, objevují dříve nepovšimnuté překážky, jakými je nedostatek nízkopodlažních autobusů a dalších dopravních prostředků, úřady nebo obchody nepřístupné pro maminky s kočárkem, kuřácké restaurace.

Respondentky se setkávají s různými reakcemi svého okolí na skutečnost, že cestují s dítětem, navštěvují s ním restaurace a podobně. Cestování se žádá z respondentek nezřekla, nadále se snaží udržovat podobný životní styl, jaký vedly před narozením dítěte: *„Stejný život už vést nejde, ale snažíme se vést podobný. Tzn. s dětmi cestujeme, klidně je vezmeme i do restaurace, chodím s nimi nakupovat a tak dál.“*¹¹⁵

Při cestování městskou hromadnou dopravou se setkávají ve větší míře s pochopením, některé si stěžují na lhostejnost okolí, které nepomůže s kočárkem při nastupování/vystupování: *„No s kočárkem ta pomoc není, podle mě lidi moc nepomáhají.“*¹¹⁶ Jedna respondentka zmínila, že je to hodně o přístupu samotné ženy, jak se chová v takové situaci: *„Já jsem měla hodně štěstí i v těch hromadnejch prostředcích, a myslím si, že to je hodně o tom, co vyzařuje ten člověk. Prostě já jsem tady v tom na ty lidi milá a oni sou milí na mě.“*¹¹⁷ Další respondentka zmínila problém s úřady a dalšími veřejnými místy, které často nejsou bezbariérové a pro ženu s kočárkem se stávají nepřístupné: *„No třeba když jdu na úřad městskej, tak tam musím jít s šátkem, tam s kočárkem jít nemůžu. Tam jsou schody. Tam jedině s šátkem. A potom na nádraží, to taky nerada jezdím vlakem. Tam jsou schody, a když se mnou*

¹¹⁵ Marcela, 31 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹¹⁶ Helena, 28 let, 1 dítě, žije s přítelem, VŠ.

¹¹⁷ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

nikdo nejede, tak si člověk musí říct u tý výdejny těch zavazadel, a oni ho vezmou tím tunelem.“¹¹⁸

Další respondentky se zmínily o problémech s cestováním veřejnou dopravou během těhotenství: *„Když jsem byla těhotná, tak jsem byla v devátym měsíci a prostě mě nepustili sednout, to je, to bylo hrozný.“¹¹⁹*

Při výběru restaurací dávají všechny respondentky přednost takovým, které jsou přístupné i dětem. Některé vyhledávají dětské koutky – téměř polovina respondentek již nechodí s dětmi do restaurací, kde není zázemí pro děti: *„ ... vybírám bych řekla restaurace jenom podle toho, jestli má dětskej koutek, protože bez dětskýho koutku to nedáš, co bysme tam dělali.“¹²⁰* *„My jsme snad ani nebyli nikdy v restauraci, kde by koutek nebyl, takhle s malou, když jsme se scházely s kamarádkama.“¹²¹*

Pro jednu z respondentek je důležitější než dětský koutek to, jaké nabízí restaurace jídlo, zda je vhodné pro děti: *„No hlavně, kde je to jídlo jak pro děti, protože do nějakýho KFC, prostě to jídlo není pro děti.“¹²²*

Nezbytné je také dětské stolování: *„... a druhej požadavek je, aby tam byla dětská židlička. Protože pokud tam není dětská židlička, to je strašný.“¹²³*

Z uvedeného vyplývá, že respondentky si vybírají služby podle toho, zda jsou vhodné i pro děti. Po narození dítěte dochází ke změně preferencí, co se týče výběru restaurací, ale i výběru dopravy. Respondentky si začínají všimnout, zda jsou autobusy, vlaky bezbariérové, jak se dostanou na úřady apod. Mění se trávení dovolených, společných rodinných víkendů s ohledem na děti.

Některé podniky získávají od Sdružení mateřských center nálepky informující o tom, že takové místo je přátelské rodině: *„V Modrý pasáži mají dokonce nálepku od nás, že je to restaurace přátelská rodině, a potom ještě v Žižkovce, tam je restaurace U Kohouta, a tam to mají taky.“¹²⁴* Některým

¹¹⁸ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VŠ.

¹¹⁹ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹²⁰ Petra, 32 let, 1 dítě, vdaná, SŠ.

¹²¹ Martina, 31 let, 1 dítě, sama s dítětem, SŠ.

¹²² Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹²³ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹²⁴ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VŠ.

rodičům to opravdu může usnadnit orientaci v nabídce služeb, i když si nemyslím, že by obecné povědomí o tomto označení bylo vysoké.

S příchodem dětí se mění priority maminek, pokud se mají zapojit do společnosti, vždy tak učiní s ohledem na dítě, pro které chtějí to nejlepší. Proto upřednostňují takové služby, které vychází vstříc i jejich dětem. Jsou ovšem situace, kdy výběr není možný, jako při jednání na úřadech nebo nastupování do dopravního prostředku. Zde je na provozovateli, aby se snažil svou službu zpřístupnit opravdu všem a neopomíjet žádnou skupinu občanů, protože i to přispívá k prevenci sociální exkluze žen s dětmi. Pro podnikatele to znamená větší zisk, pro veřejné instituce by to měla být samozřejmost, protože jejich cílem by měla být služba všem občanům.

Rodina

Prostředím, ve kterém tráví žena nejvíce času, je rodina. Její členové jsou ti nejbližší, kteří mohou ženu podpořit v její nové roli matky, a také jí napomoci k tomu, aby se stále cítila propojená s životem, který žila před narozením dítěte. Nová role matky není jedinou rolí, kterou žena prožívá: zůstává nadále manželkou, zaměstnankyní, kamarádkou... A aby mohla zažívat i své další role, potřebuje jim věnovat svůj čas. K tomu je důležitá právě její rodina, jejíž členové (většinou manžel, nebo rodiče) mohou pohlídat dítě, pomoci s domácností.

Abych zjistila, zda a v jaké míře funguje pomoc ostatních členů rodiny, zeptala jsem se nejprve respondentek, jestli mají i čas na sebe. Zde se ukázalo, že každá si pod tím pojmem představuje něco jiného – pro některou to znamená strávit určitý čas mimo domov, bez rodiny. Některé si představují dostatek času na vaření a úklid domácnosti. Jako prevence sociální exkluze je důležitý čas, který stráví respondentky mimo domov. I když úklid nebo vaření znamenají odpočinek od dětí, nejedná se o změnu prostředí, která je tak důležitá pro zamezení pocitu izolovanosti.

Čas pro sebe chápaly tedy respondentky velmi odlišně: od úklidu, osobní hygieny, vyřízení korespondence, přes sport a další koníčky, až po práci.

Většina respondentek potvrdila, že čas na sebe – ve smyslu, jak ho ony samy chápou – mají a dokážou si ho zařídit: „*Jo, tak já si ho dycky udělám.*“¹²⁵ „*Mám, mám. Hygienu stíhám v pohodě, a ještě se kouknu na mejly a jsem schopná fungovat.*“¹²⁶

Některé respondentky zmiňovaly, že čas, který přes den nevěnují dítěti, musí věnovat domácnosti: „*... když třeba náhodou usne doma, tak já se snažím jakoby zase dělat věci, jakoby dohánět resty, jakože vařím nebo něco uklidím, co s nim nemůžu.*“¹²⁷

S tím souvisí i další otázka, tedy hlídání dětí a pomoc v domácnosti. Pokud partner respondentkám v domácnosti pomáhal, tak ve většině případů s hlídáním dětí: „*Tatínek funguje spíš s hlídáním než doma.*“¹²⁸ „*A manžel mi hodně pomáhá, vlastně když je doma, tak v podstatě se vystřídáme.*“¹²⁹ „*Jako přítel pohlídá, ale jako že by se sebral a na půl dne odešel, to ne. On dělá věci s náma.*“¹³⁰ „*Tatínek se snaží, ten každé večer koupe, když je doma,...*“¹³¹

Přímou pomoc s domácností zmínila jen jedna respondentka: „*Manžel pomáhá jak s dětma, tak s domácností.*“¹³²

Kromě pomoci od partnera často nachází respondentky podporu ze strany babiček, v jednom případě vypomáhá teta a v jednom případě sestra. I zde se jedná o pomoc s dětmi, s jejich hlídáním: „*No vlastně tchán s tchýní, já mám svojí mamku daleko.*“¹³³ „*Mám sestru, která má o týden mladší miminko, takže s tou si vypomáháme.*“¹³⁴

Z rozhovorů vyplynulo, že ve většině případů si respondentky mohou alespoň občas od dětí „odpočinout“, někdo z příbuzných je vezme ven,

¹²⁵ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹²⁶ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

¹²⁷ Petra, 32 let, 1 dítě, vdaná, SŠ.

¹²⁸ Helena, 28 let, 1 dítě, žije s přítelem, VŠ.

¹²⁹ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VŠ.

¹³⁰ Tereza, 31 let, 1 dítě, žije s přítelem, SŠ.

¹³¹ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹³² Hana, 30 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹³³ Lenka, 29 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹³⁴ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VŠ.

pohlídá. Pouze ve dvou případech se tímto způsobem nedaří zapojit partnera, jeden z mužů je příliš zaměstnán prací a druhý dává přednost společně trávenému času s partnerkou a dítětem. Pokud tento čas stráví rodina mimo domov, aktivním způsobem, můžeme to také považovat za způsob, jak předcházet sociální exkluzi. U těchto dvou respondentek zároveň nejsou k dispozici ani babičky nebo jiní příbuzní, proto volný čas, využitelný samy pro sebe, nemají. Nejvíce ohroženy sociální exkluzí jsou tedy z tohoto hlediska maminky – samoživitelky, které žijí s dítětem samy a nemají možnost hlídání. S dítětem tak tráví veškerý čas, a pokud se přidají problémy např. se sháněním zaměstnání, lehce dochází k sociální izolaci.

10.2. Aktivity v mateřství

Mateřství je obdobím, kdy žena začíná novou etapu svého života. S tím souvisí i nové trávení volného času společně s dítětem. Zároveň se pokouší udržet si do určité míry životní styl, který vedla před narozením dítěte, ponechat si své koníčky, své přátele. V této kapitole analyzuji rozhovory z hlediska těchto aktivit. Tou primární aktivitou, na kterou se zaměřuji, jsou návštěvy mateřských center, dále popisuji další činnosti s dětmi a aktivity, kterým se maminky věnují bez dětí.

Mateřská centra

Hlavní aktivitou, na kterou zaměřuji pozornost, jsou návštěvy mateřského centra. Zde se mohou respondentky zapojit pasivně, tedy věnovat se činnostem s dětmi, nebo činnostem určeným přímo pro maminky. Další možností je aktivní zapojení do fungování centra, které je vystavěno většinou na dobrovolnickém základě, a proto je každá pomoc vítaná. Maminky mohou vést zájmové kroužky, pořádat přednášky na různá témata, pomáhat s chodem centra, účetnictvím, organizací.

Respondentky mají zkušenost s docházením do MC v délce minimálně jednoho roku, pokud mají starší dítě, tak až tří let. Některé maminky začaly chodit do MC s dítětem v době, kdy se ještě nedokázalo samo zapojit: „Byly

*jsme tam poprvý, to mohlo být malý tak půl roku, a chodíme tam furt.*¹³⁵ Další respondentky začaly docházet do MC až ve chvíli, kdy dítě bylo o něco starší a mohlo se samo účastnit nabízeného programu.

Maminky mohou využívat jednotlivé nabídky MC buď ve formě pravidelných programů, nebo jednorázových akcí. K těm patří např. přednášky na různá témata, nebo výlety s dětmi, dětské dny, besídky. Většina respondentek tyto jednorázové aktivity vyhledává, vybírají si je podle svých zájmů nebo aktuální potřeby (např. téma přednášky souvisí s problematikou, kterou momentálně řeší s dítětem).

Aktivity v MC můžeme rozlišit podle toho, jestli jsou určené pro děti nebo pro jejich rodiče. Respondentky často ze začátku využívaly především volnou hernu, kde se děti „otrkaly“ a učily se navazovat první kontakty s vrstevníky: *„Jojo, nejdřív jsme chodily do herny jednou týdně.*¹³⁶

Všechny respondentky začaly navštěvovat MC s určitou představou toho, co zde očekávají pro sebe a své dítě. Často zmiňovaný důvod byl program pro děti, který jim nejsou schopny samy zajistit, dále možnost naučit se zde nové říkanky a podobně, které s dítětem pak využijí – získají zde tedy náměty pro to, jak si s dítětem pak hrát doma: *„Bylo to určitě hlavně kvůli tomu, abych měla s malou nějaký zázemí, kde budou matky s dětma a kde bude nějaký smysluplný program, kterež já jí doma nevymyslím.*¹³⁷ *„Protože ona ty aktivity fakt miluje a já nemám energii vymýšlet jí nějaký sama doma, to spíš využívám opravdu na ty volnočasové aktivity pro ní.*¹³⁸ *„Chtěla jsem, aby byla mezi dětmi, aby se třeba něco přiučila a hlavně, aby měla změnu po stereotypu se mnou doma. A taky to byla příležitost pro mě, abych si mohla povykládat s ostatními maminkami.*¹³⁹

Další aktivitou pro děti bylo cvičení s miminky, které využila téměř polovina respondentek. Se staršími dětmi se účastní většinou cvičení maminek s dětmi, navštěvují hernu, respondentky také často využívají dopolední

¹³⁵ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

¹³⁶ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

¹³⁷ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

¹³⁸ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹³⁹ Marcela, 31 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

program, který se skládá z několika částí: „Určitě, bylo to takové komplexní dopoledne, kde byla část hudebka, výtvarka, nějaký tancování.“¹⁴⁰ Jiné respondentky zmínily také možnost plaveckého kurzu, jedna respondentka využila kurz znakové řeči pro batolata. MC také pronajímají své prostory např. pro hudební školu Yamahu – tu navštěvovaly se svými dětmi dvě respondentky, jedna z nich nyní kurzy sama vede.

Respondentky ocenily možnost zapojit dítě do nějaké aktivity a tak si na chvíli odpočinout od neustálého vymýšlení programu: „ Protože pro něj mam nějakou jako náplň a nemusím furt jako já ho vést a vymejšlet. I kvůli tomu, že prostě nemáš fantazii furt na to vymejšení nějakých těch blbostí a tam je hlavně v tom kolektivu.“¹⁴¹ „No spíš kvůli Toníkovi, a vlastně kvůli sobě, abysme měli program. Protože jsem nechtěla bejt furt doma.“¹⁴² „No ale ty děti si to tam prostě to cvičení fakt užívaly, a ty maminy si spolu povídaly a prostě o těch dětech, jo, že támhle toho trápí tamto a tamtoho zase, a radily si spolu a takový. To je taky dobrý.“¹⁴³

Dalším zmiňovaným důvodem docházení do MC byl i program pro maminky, MC pořádají kurzy určené přímo maminkám. Cvičení pro maminky zmínilo několik respondentek, pro jednu to byl důvod, proč MC vyhledala: „My jsme tam začly chodit hlavně proto, že tam nabízely cvičení pro maminky s hlídáním dětí. Takže to byl ten prvotní impulz, proč jsme tam chodily, protože to dítě jsem jakoby neměla kam dát, nikdo mi ho přes ten den nehlídal.“¹⁴⁴ Jak cvičení s dětmi, tak program pro rodiče nebo různé jednorázové akce můžeme považovat za pasivní účast na dění v MC. Jen dvě respondentky se kromě toho zapojily i aktivně, podílely se na vytváření programu nebo vedly různé kurzy. Jedna respondentka se účastnila informačních schůzek a snažila se aktivně zapojit do dění v centru, a to zejména proto, že se s rodinou nově přistěhovala a snažila se tak získávat nové kontakty: „Zpočátku jsem byla hodně aktivní, chodila jsem na ty

¹⁴⁰ Helena, 28 let, 1 dítě, žije s přítelem, VŠ.

¹⁴¹ Tereza, 31 let, 1 dítě, žije s přítelem, SŠ.

¹⁴² Petra, 32 let, 1 dítě, vdaná, SŠ.

¹⁴³ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹⁴⁴ Martina, 31 let, 1 dítě, sama s dítětem, SŠ.

schůzky, a účastnila jsem se toho, co by se tady mohlo dělat a nemělo dělat, a jak by to tady mohlo vypadat. No třeba když tady byla akce, že městskéj úřad dal milion k dispozici, a mělo se rozhodnout, co by se za to mělo udělat, tak tam jsem chodila. Nebo potom v podstatě jsem tam byla taková opráskaná máma, že jsem některý hodiny i vedla. Měli tam, že jsem vybírala pokladnu, otevírala tělocvičnu.“¹⁴⁵

Ostatní respondentky braly MC zejména jako místo, které poskytuje program pro jejich děti, a nad aktivním zapojením nepřemýšlely: *„Hele, vím, že tam je tahle dobrovolnická část hodně silná, ale na to nemám čas.“¹⁴⁶*

Respondentky uvažovaly také nad tím, že mateřské centrum využijí k seznámení s ostatními maminkami, celkově to však byla spíše výjimka: *„„Já jsem tam začala chodit s Eliškou ze dvou důvodů: jednak, abych tady poznala mamči ...“¹⁴⁷ Většina respondentek se nakonec v MC také seznámila, ale nebyl to prvotní impulz k návštěvě centra: „Hele jo, asi se dvěma maminkama jsme si padly do noty.“¹⁴⁸ „No tak já jsem byla ráda, že tam budu mezi lidma, a mezi těma, co maj tak nějak stejný starosti.“¹⁴⁹*

Očekávání, která respondentky měly, se jim ve všech případech splnila, maminky byly s náplní a činnostmi MC spokojené: *„Jo, protože Matýskovi se tam fakt líbilo, a to je důležitý.“¹⁵⁰ „Musím říct, že jsem mile překvapená, kromě jedný výjimky, jsou ty instruktorky, fakt s těma dětma to umí, ty děti to milujou.“*

151

Kromě aktivní účasti na dění v centru se některé respondentky podílely na jeho činnosti „profesionálně“: jedna pracovala před nástupem na MD jako placená koordinátorka centra, a dvě respondentky spolu založily MC na vesnici, kam se přestěhovaly a kde nebyla žádná nabídka služeb pro maminky s dětmi: *„A teď v poslední době se Zuzkou jsme se daly do provozování mateřskýho centra tady dole, snažíme se provozovat hlídání pro*

¹⁴⁵ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

¹⁴⁶ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

¹⁴⁷ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

¹⁴⁸ Lenka, 29 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹⁴⁹ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹⁵⁰ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹⁵¹ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

děti spíš jako výpomoc maminek maminkám, protože je to zadarmo a zkusíme, o co by byl zájem a co by maminy chtěly.“¹⁵²

Při budování centra se respondentky potýkají s různými problémy a očekáváními: „No mě sem chodilo docela málo lidí. A Martina, tím, že jakoby udělala kurzy cvičení pro děti do roka, na který já jsem si netroufla, tak se to mnohem víc rozjelo.“¹⁵³ Všechny zmiňují, že to trvá delší dobu, než si maminky najdou do centra cestu a důležité je, toto období překlenout a vydržet, nepropadnout beznaději: „No ale tím, že najednou jsem zjistila, že jsem na to úplně sama. A vlastně z toho projektu, kterej jsme chtěly, chtěly jsme udělat občanský sdružení a takový ty věci, tak najednou prostě jeden člověk to nedokáže.“¹⁵⁴

MC si tedy našla mezi respondentkami své místo v jejich programu, stala se součástí náplně času, který tráví s dítětem. Oslovené maminky spatřovaly v MC především možnost zabavit se společně s dítětem. Dítě bylo ve většině případů prvním impulsem, který ženy do MC přivedl. Přesto respondentky reflektovaly určitou osamělost, co se týče izolovanosti pobytu doma s dítětem, a MC bylo zřejmě logickým vyústěním při hledání možností, jak strávit smysluplně den. Aktivní účast některých maminek na programu jistě také přispívá k pocitu užitečnosti, který je tak důležitý pro prevenci sociální exkluze. Ale i pasivní účast je důležitá, maminky zde získají možnost navázat nové kontakty, a často pro ně návštěva centra představuje jediný program, který pravidelně absolvují – jediné vybočení z neustálého „kolotoče“ péče o malé dítě a domácnost.

Ostatní aktivity s dětmi

Kromě návštěv MC respondentky využívají i další možnosti pro trávení volného času s dítětem. V dnešní době je nabídka různých kroužků opravdu široká, a každá maminka tak má možnost zaměřit se s dítětem na činnosti, které vyhovují jak jí samotné, tak povaze jejího dítěte. Stejně jako program

¹⁵² Lenka, 29 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹⁵³ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VOŠ.

¹⁵⁴ Alena, 29 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

v MC, i kurzy pořádané dalšími organizacemi mají svůj význam pro matku a její dítě. Hlavní rozdíl spočívá v zaměření MC, které se orientuje především na maminky, které se zde mají cítit dobře, získat čas k popovídání a jakoby mimochodem zde probíhají i zájmové aktivity pro děti. Všechny ostatní aktivity maminky absolvují především kvůli svým dětem, možnost zapojit se na dobrovolnickém základě zde neexistuje. Konkrétní aktivity, hojně využívané maminkami, zahrnují velmi oblíbené plavání kojenců a batolat, dále různé kurzy cvičení s dětmi, a v zimním období návštěvy dětských heren a dětských koutků, v létě pak hřiště.

Nejoblíbenější náplní času s dítětem je plavání kojenců a batolat. Více než polovina respondentek odpověděla, že chodí s dítětem plavat: „Chodili jsme na to plavání, to teď přestalo a hledám něco dalšího.“¹⁵⁵

„Chodíme i na plavání, a to je teda fantastický, to bych zhodnotila jako úplně nejlepší aktivita vůbec.“¹⁵⁶ Jedna respondentka vede také kurzy plavání pro těhotné v rámci klubu, kam chodí plavat s dítětem. Další respondentka si uvědomuje, že kurz plavání je užitečný i pro ni: „No a zase, to na jednu stranu dělám taky pro sebe trošku, protože já sama se vody relativně bojím a nevim, jak s nim mám zacházet, protože přítel to nepořeší.“¹⁵⁷

Kromě toho maminky ve výzkumu uváděly, že s dětmi navštěvují dětské herny, chodí na hřiště. Záleží na ročním období: „A pak máš jinou situaci v létě a v zimě. V létě můžeš chodit na to hřiště a setkávat se s mámama na jinejch prostorách, a řekla bych, že ten podzim, zima, jaro, kdy není venku tak hezky, že to víc inklinuje ty ženský k tomu, aby chodily do těch mateřských center a na ty kroužky.“¹⁵⁸

Jedna respondentka trénuje basketbal, proto i své děti vede k tomuto sportu a často chodí na různá cvičení do tělocvičny. Další respondentka chodí s dítětem na hudební kroužek a schází se s ostatními maminkami a jejich dětmi při pravidelném programu na faře: „... a ještě chodíme do Mimic,

¹⁵⁵ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

¹⁵⁶ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹⁵⁷ Tereza, 31 let, 1 dítě, žije s přítelem, SŠ.

¹⁵⁸ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

*tam se scházejí maminky, ale to je spíš takový, tak se jakoby s dětma nic nedělá, ale je to jakoby pro maminky, že se tam sejdou a děti si tam společně hrajou, tak tam chodim ještě. To je každéj čtvrtek, v Minicích na faře.*¹⁵⁹ Křesťanská společenství mohou jistě mezi určitou skupinou věřících maminek účinně napomáhat v zapojení žen do sociálního života komunity.

Většina respondentek uvedla, že nakonec se na uvedených aktivitách seznámily s ostatními maminkami a potkávají se i při jiných příležitostech: „... je fajn, že tam na hřišti už někoho znáš, že třeba pokecáš, ale není to to, že bych s někým měla už vážnej kamarádskej vztah.“¹⁶⁰

Všechny respondentky udržují vztahy s kamarádkami, které znaly již z dřívější doby a které mají již také rodinu: „Vesměs to jsou kamarádky, co jsem znala už dřív a pak jsme otěhotněly.“¹⁶¹

Někdy je možností k seznámení již pobyt v porodnici, který často přetrvává po dlouhá léta, zvláště pokud rodiny bydlí v sousedství: „Mám kontakty z porodnice, s těma jsem hodně v kontaktu. Ten vztah tam v porodnici vzniknul velkej.“¹⁶²

Přátelské kontakty ve společnosti ostatních žen dávají možnost vyjít z domova, kde tráví většinu času jen ve společnosti svých dětí, a zapojit se do společnosti ostatních žen s podobnými problémy.

Tyto aktivity většinou neumožní ženě využít v takové míře svůj vlastní potenciál jako při aktivní účasti na dění v MC, ale mají svůj neocenitelný význam jak pro vývoj dítěte, tak i pro spokojenost maminek. Vztahy, které zde vznikají, se vyvíjejí přirozenou, nenásilnou cestou, a ženy si tak postupně budují nový svět.

Aktivity bez dětí

Mateřská a rodičovská dovolená jsou obdobím, kdy žena téměř veškerou svou pozornost věnuje rodině, především svým dětem. Ale i v tomto období je zapotřebí udržet si svůj svět, neizolovat se, ale naopak budovat své

¹⁵⁹ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VOŠ.

¹⁶⁰ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

¹⁶¹ Lenka, 29 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹⁶² Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

vlastní zájmy a svůj vlastní život. Maminky měly před narozením dětí své kamarády i své koníčky, a ženy se podle možností snaží si tuto část předchozího života do jisté míry udržet. Zachování společenského života je důležitou součástí prevence sociální exkluze.

Proto jsem se zaměřila na tuto část trávení volného času samotných respondentek. Kontakty s kamarády, které znaly už před tím, než založily rodinu, a kteří jsou bezdětní, nějakým způsobem udržují téměř všechny. Ale zároveň přiznávají, že nemají na bezdětné přátele čas, a potkávat se s nimi ve společnosti svých dětí je komplikované pro obě strany. Také mají nyní jiné starosti a jiné zájmy, než jejich přátelé, a těžko hledají společná témata. „*Jsou tam jiný nároky na čas, oni jsou v práci, když jdou z práce, Elča už jde spát. Mrzí mě to, ale myslím, že tam pak není vůle od těch lidí, co ty děti nemaj, to tam včlenit, jakože oni pořádně nechápou, jaký to je, to dítě mít.*“¹⁶³ „*Zaprvé já nejsem flexibilní v čase jako oni, na tom to nejvíc poznávám. Za další musím sakra dávat bacha, abych s nima nemluvila o plínkách a o mých problémech.*“¹⁶⁴ „*... je to prostě o tom, že vždycky je ti trapně, když tam sedíš, jako já se nemusím bavit furt o dětech, vůbec ne, jsem ráda, že se s nima bavíš o jinejch věcech, ale jakmile začnu, tak mám takovej divnej pocit, že jako je tím ne obtěžuješ, ale je to pro ně jinej svět.*“¹⁶⁵

Volný čas, který se podaří respondentkám vyčlenit pro sebe, ať již v době, kdy mají hlídání, nebo po večerech, když děti spí, věnují právě kamarádům, kteří zatím nemají děti, a pak také svým koníčkům. Většina respondentek ovšem přiznává, že koníčky, které měly před narozením dítěte, musely hodně omezit: „*... ráda čtu – což jsem omezila a pořádných knížek po dobu mateřské přečetla fakt málo. Na to uvelebit se na gauči s knížkou čas moc nemám. A cvičení, brusle a tak, to jsem fakt vypustila.*“¹⁶⁶ „*No než se narodila malá, chodila jsem cvičit sedmkrát týdně. No ale pak, tím, že se narodila, tím všechno skončilo.*“¹⁶⁷

¹⁶³ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

¹⁶⁴ Květa, 32 let, vdaná, 2 děti, VOŠ.

¹⁶⁵ Tereza, 31 let, 1 dítě, žije s přítelem, SŠ.

¹⁶⁶ Hana, 30 let, 2 děti, vdaná, SŠ.

¹⁶⁷ Martina, 31 let, 1 dítě, sama s dítětem, SŠ.

Výjimkou je respondentka, která naopak zmínila, že lepší organizace času s dětmi ji přiměla i k pravidelnějšímu sportování: „Co se týká sportu, tak bych řekla, že je to naopak o něco lepší. Tím, jak to mám zorganizovaný, tak jakoby je to opravdu ta pravidelnost, kterou to nemělo...“¹⁶⁸

Některé respondentky se ve výběru svých zájmů začaly soustředit na nové koníčky, které se dají lépe organizovat s dětmi, např. se věnují ručním pracím. Již jenom výroba různých hraček pro známé a přátele jim napomáhá v udržení kontaktu s okolím, jedna respondentka dokonce předává své dovednosti dál, a pořádá kurzy šití panenek: „Docela dost pletu a háčuju, to mě baví. A nejen na ní, ale jakoby spíš jako něco vyrábím. A co jsem hodně dělala, že jsem začala pletit, tak to dělám. A šiju ty walsdorfský panenky, to jsem tady dělala i dva semináře pro maminky.“¹⁶⁹ „No jediný, co se mi tak nějak jako začalo bavit, je šití. Ne vyšívání, ale šití jako nějakých medvídků, zajíčků.... Anebo s malým nějaký kreslení, že jsem si koupila takovou tu trhlou knížku *Nauč se kreslit*, a prostě občas podle toho. Že jsem objevila něco nového, když nemůžeš jít cvičit.“¹⁷⁰ „A spíš si myslím, že potom vzniknou takový ty další věci, na který jsem neměla předtím čas – jak jsme se třeba bavily o adventním věnci – mě tyhle rukodělné práce bavěj, ale v tom životě bez dítěte na to jakoby nebyl čas.“¹⁷¹

Respondentky také zmiňovaly, jak vzácný je pro ně nyní volný čas, a jak rády ho někdy tráví samy odpočinkem a relaxačními aktivitami: „... mám toho času tak strašně málo, že musím hodně se rozhodovat, co budu dělat, a ve chvíli, kdy mám čas pro sebe, ráda si ho se sebou taky strávím. Ve formě, že si jdu někam sauna, salon ... prostě takovýhle spíš styl.“¹⁷²

Respondentky, které žijí bez partnera samy s dítětem, se dle očekávání koníčků, pro které je zapotřebí zajistit hlídání dítěte, nevěnují: „Ale ono je to daný tím, že fakt nemám doma nikoho, komu bych mohla dítě svěřit.“

¹⁶⁸ Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

¹⁶⁹ Kristýna, 32 let, 3 děti, vdaná, VOŠ.

¹⁷⁰ Tereza, 31 let, 1 dítě, žije s přítelem, SŠ.

¹⁷¹ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

¹⁷² Jitka, 33 let, 2 děti, vdaná, VŠ.

*Kdybych mohla večer s klidným srdcem odejít s tím, že jí tatínek pohlídá, tak.*¹⁷³

Udržení si vlastních zájmů se ukázalo být pro respondentky velmi důležité. I když mají obvykle jen omezené možnosti věnovat se samy sobě, snaží se nezanevřít na předchozí život a aktivně se zapojují do různých činností. Zajímavé je, že si dokázaly najít způsob, jakým zužitkovat další dovednosti, kterým se nevěnovaly před nástupem na mateřskou dovolenou. Je zde patrná snaha nadále se rozvíjet, neustrnout na jednom místě, a zachovat si vlastní, aktivní styl života.

¹⁷³ Veronika, 32 let, 1 dítě, sama s dítětem, VOŠ.

Období mateřské a rodičovské dovolené je v životě ženy specifickým obdobím, kdy je ohrožena sociální exkluzí. Toto riziko je úměrné délce, po kterou zůstává žena v domácnosti, bez zaměstnání. Je velmi těžké se po několika letech vymanit z okruhu své rodiny a přátel, a znovu se zapojit do společenského života. Proto i čas strávený péčí o děti je důležitým obdobím, kdy by ženy měly rozvíjet své vlastní schopnosti a nezanevřít na pracovní kariéru a na uplatnění ve společnosti.

Na základě analýzy výzkumem shromážděných dat jsem dospěla k následujícím výsledkům:

1) Zaměstnání: Zaměstnavatelé podle zkušeností respondentek nevycházejí ženám až na ojedinělé případy vstříc změnou pracovní doby nebo větší flexibilitou, ani neumožňují poloviční úvazky. Proto respondentky často přemýšlely o změně zaměstnání, aby mohly lépe pečovat o rodinu. Vzhledem k tomu, že se jednalo většinou o ženy vzdělané, s praxí, je tato situace pro společnost špatnou vizitkou ve smyslu hospodaření se zdroji i přetrvávání stereotypního přístupu k ženám.

Také rozšíření možnosti výběru délky rodičovské dovolené se v praxi příliš neprojevovalo – respondentky si vesměs zvolily tříletou rodičovskou dovolenou. I to svědčí o přetrvávajících hodnotách ve společnosti, která preferuje péči o dítě do tří let v domácím prostředí. Tomu odpovídá i nabídka zařízení pro péči o takto malé děti, která je naprosto nedostatečná. Maminky proto reagují jedinou racionální strategií – nepokouší se o změnu, ale volí nejjednodušší cestu pro období mateřství, tříletý pobyt doma s dítětem. Tato strategie jim přináší jak nejvyšší možný příjem z dávek rodičovského příspěvku, tak jim také usnadňuje postup s umístěním dítěte do předškolních zařízení.

Respondentky častěji, než dokládají statistiky¹⁷⁴, využívaly služeb jeselského typu k hlídání dětí. Zřejmě to bylo způsobeno vzorkem žen, které

¹⁷⁴ V České republice je pouhých 46 jeslí, s celkovou kapacitou 1445 míst (údaje za rok 2006). Zdroj: MPSV, Prorodinný balíček, dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf, ze dne 15. 12. 2009

byly převážně ze Středočeského kraje. Zde je nabídka jeslí dostupnější než v jiných krajích.

S umístěním dítěte do školky ve třech letech naopak počítají vesměs všechny respondentky. Jedná se o standard, který je (na rozdíl od jeslí) společensky přijatelný a naopak vyhledávaný – ať již kvůli návratu respondentek do zaměstnání nebo z důvodu psychického rozvoje dítěte v kolektivu.

2) Společnost: O společenském klimatu ve směru k rodinám vypovídá také to, jak společnost přistupuje k rodinám s dětmi v oblasti služeb. Zde je vidět, že se za poslední roky mnohé změnilo: rodiny již bez obtíží využívají cestování veřejnou dopravou, navštěvují s dětmi restaurace, jezdí na dovolenou, a podnikatelé jsou připraveni na tento typ zákazníků: nabízejí dětská menu, v zařízeních nechybí prostory pro přebalování dětí, dětské židličky, hrací koutky. Na co si respondentky nejvíce stěžovaly, byl přístup lidí, kteří často nepomůžou ženě s kočárkem do schodů nebo veřejných dopravních prostředků, a mnohá místa (nejen veřejná doprava, ale i úřady), stále nejsou bezbariérová. Ačkoliv tedy tržní sféra na současný baby-boom zareagovala, státní instituce a služby stále jakoby nepočítaly s tím, že je budou využívat i maminky s dětmi.

3) Rodina: Aby si žena, která je doma s dítětem i několik let, zachovala do jisté míry předchozí způsob života s jeho sociálními kontakty a aktivitami, potřebuje mít vytvořené určité zázemí v rodině. Ve výzkumu se potvrdilo, že ženy stále zůstávají hlavní pracovní silou v domácnosti. Muži se zapojují do domácích prací minimálně, pokud pomáhají (a to ve většině případů ano), tak především s dětmi. Získat čas sama pro sebe je pro většinu respondentek otázkou velké organizace a ústupků, spoustu aktivit musely po nástupu na mateřskou dovolenou oželeť.¹⁷⁵

4) Mateřská centra: Aktivitou, na kterou jsem zaměřila primárně pozornost, byla mateřská centra. Zde bylo výchozím předpokladem, že tato

¹⁷⁵ Zde by bylo zajímavé učinit srovnání mezi muži a ženami a zjistit, čeho se museli s příchodem dětí partneri vzdát a jaké aktivity naopak získali.

centra pomáhají ženám předcházet sociální exkluzi, ve které se mohou ocitnout v souvislosti s dlouhou rodičovskou dovolenou. Původní předpoklad se ne zcela potvrdil. Respondentky podle svých tvrzení vyhledávaly tato centra především z důvodu aktivit pro své děti, a jen málokdy zde navazovaly nové kontakty. Většinou již do centra přišly společně s kamarádkou a neměly potřebu seznamovat se s novými lidmi ve smyslu navázání bližších kamarádství. MC jim nabídla kromě aktivit pro jejich děti také různé kurzy pro maminky, cvičení, přednášky, a maminky toto vše ve velké míře využily, i když zpočátku o tom ani neuvažovaly. Centrum je tedy přivedlo na další možnosti, často nabízí hlídání dětí v době, kdy probíhají kurzy pro rodiče, a maminky tak poprvé po dlouhé době mají pocit, že se mohou na chvíli odloučit od svého dítěte a věnovat se samy sobě. V tomto ohledu tedy MC i u osloveného souboru respondentek splnila roli pomoci při předcházení sociální exkluzi.

Některé maminky byly aktivní a zapojovaly se do činností MC týkajících se dobrovolnické práce. Další respondentky navázaly na své zkušenosti z návštěv MC a samy takové centrum založily. Pro respondentky, které se rozhodly MC založit, nebo v něm byly zaměstnány, se stalo jakousi další náplní času, a místem, kde získávaly nové pracovní kompetence. I to je způsob, jak předcházet sociální exkluzi.

5) Ostatní aktivity s dětmi: Kromě MC využily respondentky i další možnosti, které se zejména ve větších městech nabízejí. Mezi preferované aktivity patří plavání s dětmi. Dále tráví respondentky čas s dítětem nejraději na hřišti, na procházkách, v zimě využívají různé herny, kroužky pro děti. Při těchto aktivitách se také potkávají s ostatními maminkami, a přestože zůstávají ve své komunitě, i to je způsob, jak vyjít z izolace domova.

6) Aktivity bez dětí: Kontakty s bezdětnými přáteli, nebo s kolegy ze zaměstnání musely respondentky do značné míry z časových důvodů omezit. Také přiznávají, že již jsou „někde jinde“, nemají společná témata k hovoru, mají po narození dítěte jiný životní styl. Jejich koníčky se proměnily, věnují se více činnostem, které mohou zvládat i s dětmi, nebo např. ručním pracím, na které nebyl při pracovním vytížení čas, a nyní se těmito zájmům mohou věnovat po večerech. Pokud se jim podaří udržet si některé ze svých zájmů,

kteře měly již před narozením dítěte, je to zřejmě ten nejjednodušší způsob, jak si uchovat pocit plnoprávního člena společnosti ve chvíli, kdy nechodí do zaměstnání.

Lze konstatovat, že rodičovská dovolená je časem, kdy žena přehodnocuje svůj dosavadní život, který se změní pro ni i celou rodinu. Sociální exkluze může potkat každou maminku, která se ocitne v této, pro ni nové, situaci. Ale oslovené ženy zůstávají aktivní, vyhledávají nové zájmy, nové koníčky, a své dítě vnímají jako obohacení života. I když ze strany společnosti a státu se stále potýkají spíše s restrikcemi, a rodinný život není hodnotou, kterou by naše společnost preferovala a uznávala, oslovené maminky si vesměs dokázaly s novou situací poradit a vyhnout se tak do velké míry sociálnímu vyloučení.

Role MC pro jejich nový životní styl byla neocenitelná. Nalezly zde jak možnosti trávení času pro své děti, tak i pro sebe. A v tom se ukazují být MC nenahraditelná, jsou místem, které si maminky samy vytvářejí a nacházejí zde podporu a pomoc ostatních. Přestože zde tedy respondentky až na výjimky nenavázaly bližší přátelství, dostaly možnost navštěvovat nějaké místo pravidelně se svým dítětem, s kamarádkami, a s pocitem, že jsou zde vždy vítány. MC jsou místem setkávání, a je na každé konkrétní mamince, jak tuto možnost využije. Důležité je vyjít z domova a zapojit se do komunity, ve které žijí. A to právě mateřská centra umožňují. Děti zde vidí svou maminku v nových, do té doby neznámých rolích. To přispívá k jejich osamostatnění, děti si mohou uvědomit, že maminka zde není pouze pro ně, ale má i svůj vlastní život. Význam je zde tedy oboustranný, jak pro matku, tak pro dítě.

Zcela na závěr je třeba uvést, že MC jednoznačně obecně - i z pohledu oslovených žen - představují v současnosti fenomén, který významnou měrou napomáhá maminkám na MD a RD při hledání cesty ze sociální exkluze.

- BARTÁKOVÁ, H.: Cesta zpátky. Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice. Disertační práce. Brno, MU FSS, 2008
- BROŽ M. - KINTLOVÁ P. - TOUŠEK, L.: Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Praha, Člověk v tísní – společnost při České televizi, o.p.s., 2007
- ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR: Využívání mateřské a rodičovské dovolené – Praktická příručka pro zaměstnance i zaměstnavatele. Praha, Český helsinský výbor, 2007
- DISMAN, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. Praha, Karolinum, 2002
- DZIAMOVÁ, V.: Mateřská centra jako místa rozvoje. Praha, Evangelikální teologický seminář
- EICHLEROVÁ, H.: Problematika sociální exkluze v České republice po roce 1989. Bakalářská práce. Praha, UK FHS, 2007
- FÖRSTER, M. F. In: VĚTROVCOVÁ, R.: Zhodnocení účinků podnikového (útlumového) programu z hlediska sociálních cílů. Diplomová práce. Brno, MU FSS, 2007
- GENDER STUDIES: Klíč k jeslím. Praha, Gender Studies, 2007
- HENDL, J.: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha, Portál, 2005
- KAHOUN, V. – kol.: Vybrané kapitoly k sociální práci: sociální práce II. Praha, Triton, 2007
- KOLÍNSKÁ, R.: Mateřská centra. Praha, Pražské matky, 1995
- KOSTKOVÁ, P.: Zakládání a činnost mateřských center a center pro rodinu v České republice po roce 1989. Bakalářská práce. Brno, MU PF, 2008
- KOTÝNKOVÁ, M. - LAŇKA, Š.: Národní akční plány boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení členských zemí Evropské unie. Praha, VÚPSV, 2002.
- KŘÍŽKOVÁ, A. – kol.: Práce a péče. Praha, Sociologické nakladatelství (SLON), 2008

KŘÍŽKOVÁ A. (ed.) - DUDOVÁ R. - HAŠKOVÁ H. - MAŘÍKOVÁ H.: Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie. Praha, Sociologický ústav Akademie věd, 2005

MAREŠ P. - HOFÍREK, O.: Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Brno, Masarykova univerzita, 2007

MAREŠ, P. - HORÁKOVÁ, M. - RÁKOCZYOVÁ, M.: Sociální exkluze na lokální úrovni. Praha, VÚPSV, v.v.i., 2008

MAREŠ, P. - RÁKOCZYOVÁ, M. - SIROVÁTKA, T. (a kol.): Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda. Praha, CESES FSV UK, 2006

MAREŠ P. - SIROVÁTKA, T.: Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda. In: Sociologický časopis, Vol. 44, No. 2

NEUMANNOVÁ, M.: Otcové na rodičovské dovolené. Bakalářská práce. Praha, UK FHS, 2009

SILVERMAN, D.: Ako robiť kvalitatívny výskum, Bratislava, Ikar, 2005

SOUKUPOVÁ, E.: Mateřská dovolená. Jak si stojíme v porovnání s Evropou? Demografie 49, 2007, č. 1

VÍZNEROVÁ, H.: Fenomén sociální exkluze – teoretický rámec a aspekty problematiky. Diplomová práce. Praha, UK FF, 2006

Internetové zdroje:

BARTÁKOVÁ, H.: Znevýhodnění žen s dětmi na trhu práce, dostupné z: <http://mopo-cz.eu/stranky/znevychodneni-zen-s-detmi-na-trhu-prace>, ze dne 12. 4. 2010

ČSÚ, ,Trh práce v ČR 1993 až 2008, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/3103-09>, ze dne 5. 1. 2010

ČSÚ, Ženy a muži v datech 2008, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1415-08>, ze dne 5. 1. 2010

ČSÚ, Ženy a muži v datech 2008, dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/publ/1415-08-2008>, ze dne 19. 1. 2010

ČSÚ, míra nezaměstnanosti podle pohlaví a věku, dostupné z:
<http://czso.cz/>, ze dne 15. 1. 2010

ČSÚ, Česká republika v mezinárodním srovnání za rok 2009, dostupné z:
<http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/1607-09>, ze dne 15. 1. 2010

ČSÚ 2008, Dlouhodobý vývoj předškolního vzdělávání v České republice, dostupné z:
[http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/F30049D941/\\$File/331008a01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/F30049D941/$File/331008a01.pdf), ze dne 10. 1. 2010

EUROSTAT, data za rok 2008, dostupné z:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>, ze dne 10. 3. 2010

EVROPSKÝ SOCIÁLNÍ FOND V ČR, osvětový projekt Aktivní máma, dostupné z: <http://www.esfcr.cz/projekty/aktivni-mama-osvetovy-projekt-pro-udrzeni-profesni>, ze dne 15. 4. 2010

MPSV, Konference o rodičovské péči o děti a politice zaměstnanosti:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/6623/24_Yves_Roland-Gosellin_CZ.pdf, ze dne 22. 12. 2009

MPSV, Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008-2010, Česká republika, dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/5829/zprava_cj.pdf, ze dne 12. 2. 2010

MPSV, tisková zpráva, dostupné z:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/8136/22012010.pdf>, ze dne 7. 3. 2010

MPSV, Prorodinný balíček, dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf, ze dne 15. 12. 2009

MPSV, Rodina – Slučitelnost profesních a rodinných rolí, dostupné z:
<http://www.mpsv.cz/cs/4#apr>, ze dne 29. 12. 2009

OECD, Country statistical profiles 2009 – Czech republic, dostupné z:
<http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?queryname=18149&querytype=view&lang=en>, ze dne 19. 3. 2010

OBČANSKÉ SDRUŽENÍ PRAŽSKÉ MATKY, dostupné z: <http://pmatky.ecn.cz/>, ze dne 2. 4. 2010

PROJEKTY SÍTĚ MATEŘSKÝCH CENTER, dostupné z: www.materskacentra.cz, ze dne 2. 4. 2010

RODINNÉ CENTRUM PALEČEK, dostupné z: www.rcpalecek.cz, ze dne 2. 4. 2010

RODINNÉ A KULTURNÍ CENTRUM NOVÁ TROJKA, dostupné z: www.novatrojka.cz, ze dne 2. 4. 2010

ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI ŽEN A MUŽŮ, dostupné z: www.rovneprilezitosti.cz, ze dne 2. 4. 2010

SÍŤ MATEŘSKÝCH CENTER, projekt Praxe & Práce, dostupné z: www.materskacentra.cz, ze dne 4. 2. 2010

SPOLEČNOST PŘÁTELSKÁ RODINĚ, dostupné z: www.familyfriendly.cz, ze dne 2. 4. 2010

Zákony:

Amsterdamská smlouva, 1999, Hlava XI: Sociální politika, všeobecné a odborné vzdělávání a mládež, Kap. 1, Čl. 136/ex-čl. 117: Sociální cíle

Listina základních práv a svobod, Hlava čtvrtá, článek 29, 32

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

Zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

Zákon č. 20/1966, o zdraví lidu

SEZNAM PŘÍLOH

1. Schéma procesu sociální exkluze
2. Děti mladší tří let v mateřských školách
3. Projekty Sítě mateřských center
4. Respondentky výzkumu
5. Schéma rozhovoru
6. Ukázka rozhovoru – rozhovor č. 4

Příloha č. 1

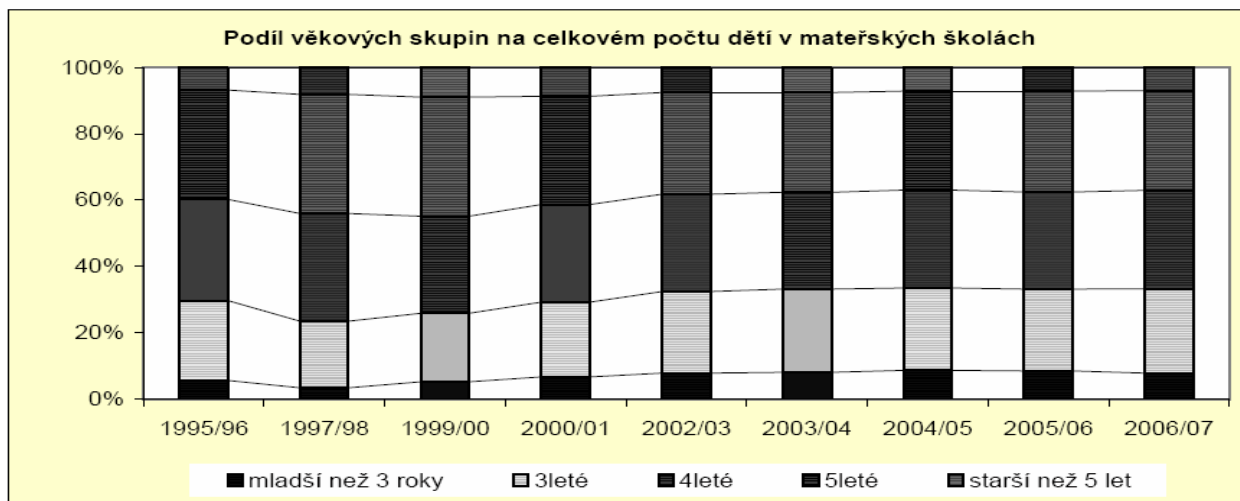
Schéma procesu sociální exkluze

zdroj: Brož M. - Kintlová P. - Toušek, L.: Kdo drží černého Petra. Sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem. Praha, Člověk v tísni – společnost při České televizi, o.p.s., 2007.

Příloha č. 2

Děti mladší tří let v mateřských školách:

Mateřské školy (bez speciálních) – děti podle věku

VĚK	1995/96	1997/98	1999/00	2000/01	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07
Celkem	333 433	307 508	290 192	279 838	278 859	280 491	280 487	278 462	282 017
v tom:									
mladší než 3 roky	18 742	10 475	15 238	18 712	21 996	22 661	24 321	23 659	22 307
3leté	80 560	61 822	59 829	63 172	68 461	70 477	69 654	68 878	71 492
4leté	101 609	99 917	84 986	82 242	81 884	81 815	82 811	81 356	83 670
5leté	109 815	110 324	104 240	91 393	85 590	84 385	83 608	84 754	84 829
starší než 5 let	22 707	24 970	25 899	24 319	20 928	21 153	20 093	19 815	19 719

zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/F30049D941/\\$File/331008a01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/F30049D941/$File/331008a01.pdf) , ze dne 26. 1. 2010 (Dlouhodobý vývoj předškolního vzdělávání v České republice, ČSÚ 2008)

Příloha č. 3

Projekty Sítě mateřských center

Síť MC vypisuje projekty, které se soustředí na zlepšení vnímání rodiny, postavení ženy, nebo souvisí přímo s náplní činnosti v MC. V současné době jsou celorepublikově aktivní dva projekty:

- „Šance rodině i zaměstnání“ - tento projekt se zaměřuje na podporu sladování rodinného a profesního života žen, které pečují o děti v předškolním věku, a to jak nabídkou kvalitní péče o děti v rámci MC, tak aktivním působením na zaměstnavatele. První oblastí aktivit v rámci projektu jsou tedy vzdělávací semináře pro osoby poskytující službu péče o děti a vzdělávací semináře pro MC. Druhou oblast tvoří Program pro zaměstnavatele. Projekt je dvouletý, ukončen bude roku 2011 závěrečnou konferencí.
- „Síť mateřských center – záruka kvality služeb pro rodinu v mateřských centrech“ – projekt zaměřený na stabilitu a udržitelnost mateřských center, který jako svůj podprogram má „Podporu zařízení služeb prevence sociálního vyloučení pro rodiče pečující o dítě do 6 let věku“. Naplnění programu má probíhat dvěma směry, a to: 1) rozšířením a zkvalitněním služeb pro rodinu prostřednictvím služeb, které poskytuje Síť MC na celorepublikové i krajské úrovni; 2) cíleným prosazováním společných zájmů rodin a mateřských center.

Projekty, probíhající na krajské úrovni, zahrnují v současné době:

- putovní výstavu fotografií MC jihočeského kraje nazvanou „MC – služba rodině, aneb Jak se žije v mateřských centrech“. Součástí je diskuze na téma Služby pro rodinu a prorodinná politika kraje na Krajském úřadě. Tato výstava se koná vždy ve veřejných prostorách, ve spolupráci s městem či obcí jihočeského kraje, a jejím cílem je zajímavou formou seznámit veřejnost a zástupce měst a obcí s myšlenkou MC, s nabízenými službami a s činností Sítě MC.
- „Podpora vzdělávání a spolupráce MC Jihočeského kraje“ – v rámci projektu se uskutečnilo pět vzdělávacích seminářů pro členky vedení

V minulosti bylo realizováno několik projektů, které podpořily ženy na RD, ohrožené sociální exkluzí:

- „Sdílené úvazky jako nástroj aktivní politiky zaměstnanosti“ – cílem tohoto projektu bylo zvýšení podílu sdílených úvazků na trhu práce, a současné zvýšení odborných, osobních a sociálních předpokladů dlouhodobě nezaměstnaných. Primární cílovou skupinu tvořily osoby pečující o dítě ve věku do 15 let nebo dlouhodobě těžce zdravotně postiženého člena rodiny (tedy dlouhodobě nezaměstnaní), sekundární skupinu těhotné, kojící ženy a rodiče po RD. Celkem bylo podpořeno 145 osob. Projekt využíval dvou oblastí aktivit: vzdělávací program „Zaměstnání – jak začít a jak pokračovat“ pro členy cílových skupin a „Informační program pro zaměstnavatele“.
- „Dítě není handicap“ – cílem projektu bylo vyrovnávat šance mužů a žen na trhu práce, a to ve dvou rovinách: 1) pomoci maminkám s malými dětmi

vrátit se zpět do zaměstnání tím, že se zvýší jejich šance na úspěch u pracovního pohovoru, 2) podpořit zlepšování spolupráce MC a dalších organizací zabývajících se sladováním rodinného a pracovního života. V rámci projektu byl pro maminky vytvořen e-learningový kurz, který je připravil na pracovní pohovory.

- o „Praxe & Práce“, který organizovala obecně prospěšná společnost Education Gallery ve spolupráci se Sítí mateřských center. Tento projekt byl zaměřen na rodiče, kteří jsou na RD a již delší dobu jsou proto vyřazeni z pracovního procesu. Vybrané matky (přednost byla dána osamělým matkám) se zúčastnily 5,5 měsíce trvajících vzdělávacího modulu, který obsahoval následující kurzy:
 - PC dovednosti
 - podnikatelské minimum
 - základy účetnictví a daňové evidence
 - přehled sociálních dávek
 - pracovně-právní minimum
 - český jazyk a korespondence
 - psychosociální dovednosti a komunikace

Součástí kurzu byla i praxe v mateřských centrech, za kterou byla účastnicím poskytována finanční podpora – z té si mohly uhradit hlídání dětí v době návštěvy kurzů a praxe. Po skončení kurzu byly jeho absolventky zaměstnány na tzv. plnou praxi v mateřských centrech, které jim vyplácely mzdový příspěvek. Náplní jejich práce se stalo předání získaných dovedností a znalostí ostatním členům jejich mateřského centra. Tato praxe trvala 10 měsíců. Na konci celého období mají tedy absolventky projektu cennou praxi a zkušenosti, tolik potřebné pro získání zaměstnání.¹⁷⁶

- o „Půl na půl“ – projekt zaměřený na problematiku rovných příležitostí pro ženy a muže na trhu práce. Cílovou skupinou jsou rodiče malých dětí, návštěvnice a návštěvníci MC. Byly pro ně připravené aktivity, které přispívají k lepšímu uplatnění na trhu práce, informační materiály, právní poradenství na webových stránkách¹⁷⁷, a další aktivity s cílem pomoci těm, kteří hledají své uplatnění na trhu práce a podporovat ty, kteří se při tomto hledání setkají s diskriminací.
- o „Společnost přátelská rodině“ – společný projekt Sítě mateřských center a Gender Studies, který by měl přispět k větší flexibilitě českého trhu práce. Jeho cílem je lepší zaměstnatelnost matek s malými dětmi a také žen v předdůchodovém věku, zvýšení jejich kvalifikace, znalostí a dovedností (zejména v oblasti nových technologií). Součástí IT kurzů je i bezplatné hlídání dětí. Ocenění „Společnost přátelská rodině“ získávají každý rok společnosti poskytující služby, školy, obce, podniky nebo úřady, které jsou bezbariérové, vstřícné rodině, nekuřácké a ohleduplné k životnímu prostředí. Zaměstnavatelé by měli také poskytovat zkrácenou a flexibilní pracovní dobu a zaměstnávat rodiče po RD.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Síť mateřských center, projekt Praxe & Práce, dostupné z: www.materskacentra.cz, ze dne 4. 2. 2010.

¹⁷⁷ Rovné příležitosti žen a mužů, dostupné z: www.rovneprilezitosti.cz, ze dne 2. 4. 2010.

¹⁷⁸ Společnost přátelská rodině, dostupné z: www.familyfriendly.cz, ze dne 2. 4. 2010.

Příloha č. 4

Respondentky výzkumu:

Respondentky výzkumu					
Jméno	Věk	Počet dětí a věk	Stav	vzdělání	bydliště
Veronika	32	1 dítě - 2 roky	sama s dítětem	VOŠ	Praha
Helena	28	1 dítě - 3 roky	žije s přítelem	VŠ	vesnice
Jitka	33	2 děti - 2,5 roku a 6 měsíců	vdaná	VŠ	Praha
Lenka	29	2 děti - 5 a 3 roky	vdaná	SŠ	vesnice
Hana	30	2 děti - 3 roky a 6 měsíců	vdaná	SŠ	malé město
Květa	32	2 děti - 2,5 roku a 4 měsíce	vdaná	VOŠ	malé město
Kristýna	32	3 děti - 12, 10 let a 10 měsíců	vdaná	VOŠ	malé město
Marcela	31	2 děti - 3 roky a 6 měsíců	vdaná	VŠ	větší město
Tereza	31	1 dítě - 1,5 roku	žije s přítelem	SŠ	Praha
Petra	32	1 dítě - 1,5 roku	vdaná	SŠ	Praha
Martina	31	1 dítě - 3 roky	sama s dítětem	SŠ	malé město
Alena	29	2 děti - 2,5 roku a 1 rok	vdaná	VŠ	vesnice

Příloha č. 5

Schéma rozhovoru – otázky:

1. Blok - Jak vnímají svou situaci samotné ženy na rodičovské dovolené?

- Mateřská dovolená – jak se liší realita od představ, které jste měla před narozením dítěte?
- Máte čas sama na sebe?
- Co podpora rodiny, manžela, babiček – využíváte jejich pomoci v domácnosti, hlídání dítěte?
- A co společnost – setkáváte se s pochopením, když např. cestujete s dítětem? Chodíte s dítětem např. do restaurací, snažíte se vést stejný život, jako před narozením? Nebo se to naopak změnilo?

2. Blok – práce:

- Jak dlouho plánujete zůstat doma s dítětem?
- Myslíte si, že se po mateřské/rodičovské dovolené vrátíte do původního zaměstnání?
- Jaké vstřícné kroky od zaměstnavatele byste uvítala, aby se vám podařilo skloubit práci a rodinu?
- Stýkáte se nyní na mateřské dovolené se svými kolegy ze zaměstnání?
- Udržujete kontakt se svým zaměstnavatelem, případně on s vámi?

3. Blok – zařízení pro děti:

- Využíváte služeb nějakého zařízení pro děti – jesle, školka, chůva... ?
- Pokud ano, jak často a z jakých důvodů?
- Pokud ne, plánujete do budoucna během rodičovské dovolené tyto služby využívat?

4. Blok – představy týkající se MC:

- Jaké byly vaše představy a motivy pro návštěvu centra?
- Uvažovala jste o tom, že MC využijete k seznámení s ostatními maminkami?

5. Blok – realita týkající se MC:

- Jak dlouho navštěvujete MC?
- V jakém věku dítěte jste začala centrum navštěvovat?
- Přihlásila jste se na konkrétní aktivitu?
- Vyzkoušela jste pouze hernu s dětmi a ostatními maminkami?
- Jak byste vlastními slovy popsala, co pro vás návštěvy centra znamenají?
- Splnilo centrum vaše očekávání?

6. Blok – aktivní x pasivní účast v MC:

- o Zapojila jste se do činnosti centra i aktivně – vedete nějaký kroužek, pomáháte s činnostmi?
- o Případně plánujete se zapojit?

7. Blok – související činnosti s dítětem:

- o Hledáte dál, jak využít čas s dítětem?
- o Scházíte se s ostatními maminkami i mimo prostory centra?
- o Pokud ano, při jakých příležitostech se scházíte?

8. Blok – činnosti bez dítěte:

- o Udržujete nadále kontakty s bezdětnými kamarády, s lidmi, se kterými jste trávila svůj čas před narozením dítěte?
- o Máte čas na koníčky, kterým jste se věnovala před narozením dítěte?

9. Blok – představení: - na tyto otázky nemusíte odpovídat:

- o Povězte mi něco o vaší situaci – kolik vám je let, kolik máte dětí, jste vdaná?
- o Jak dlouho jste na mateřské dovolené?
- o Jaké je vaše vzdělání?

10. Blok – doplňkové informace:

- o Je ještě něco, o čem jsme spolu nemluvily, a ráda byste mi to sdělila, zapomněly jsme na něco důležitého?

Příloha č. 6

Rozhovor č. 4

Jak sis představovala mateřskou dovolenou – lišila se realita od těch představ? Je to ve skutečnosti v něčem složitější, v něčem jednodušší?

Vzhledem k tomu, že Kuba je druhý dítě, tak u prvního dítěte v pohodě, mateřská v pohodě, všechno jsem si relativně užívala – když se vezme pojem mateřská dovolená. Každopádně asi po půl roce s druhým jsem začala mít pocit, že potřebuju něco dělat – bavit se o něčem jiným než o plenkách, přebalování, kojení a podobně. Naskytla se mi práce napůl z domova a napůl v kanceláři, bylo mi umožněno jezdit s dětma, vlastně s oběma, nejen s tím mladším, ale s oběma, protože Sabinka nebyla ve školce do té doby. Takže jsem si do kanceláře vodila obě děti, dařilo se mi pracovat, nebo se mi daří, i na mateřský. A co se týče mých představ o mateřský, že to bude hoňka, to mi bylo jasné hned od začátku. Nevím, která mamina si představuje, že se bude doma na mateřský válet, to bych chtěla takovou vidět, za předpokladu, že nemá jednu dvě chůvy. Což ke mně se chůvy nedostaly, musím na všechno být sama s manželem. Ale každopádně jo, mateřskou si relativně užívám, snažím se využívat jak práce, tak možnejch dalších aktivit pro děti od plavání přes nějaký společný akce, aktivity, pak teda nějaký dejme tomu mateřský centrum. A hlavně další věc – mám kolem sebe několik kamarádek, který maj přibližně stejně starý děti. Což udělá taky hodně, že jsme schopný plánovat ty akce společně a když je těch dětí víc, tak je to prostě jednodušší, to určitě.

Během toho, co jsi doma s dětma, máš čas sama na sebe, na to, co jsi dělala předtím – dojít si zacvičit, na kosmetiku...

To bylo spíš období, kdy se mi to dařilo víc a období, kdy se mi to dařilo míň. Každopádně na sebe jsem si určitě byla schopná nebo jsem schopná čas udělat. Hraju basket a jít na trénink jednou nebo dvakrát za týden se mi daří. A co se týče já nevím kosmetiky a takovejch věcí, tak jako jo – buď si vezmu děti s sebou, když se zadaří a kosmetička je nějaká normální. Nebo když to děti skousnou – to už se mi taky jednou stalo, že to Kubík neskous a museli jsme odejít. Ale zase – buď pohlídá Tomáš nebo prostě tím, že mám kolem sebe spoustu kamarádek, co mají malý děti, tak si pohlídáme navzájem.

Takže co se týče toho hlídání a té podpory, tak tě podporuje jak manžel, tak vlastně i kamarádky a i třeba babičky fungují, že jo?

No vlastně tchán s tchýní, já mám svojí mamku daleko. Ale zas na druhou stranu, když se vypravím za ní, tak i tam mám kosmetičku, která je skvělá, takže to využiju i takhle. Není to úplně často, ale dá se to párkrát do roka zvládnout.

A teď mi řekni, jestli, když s dětma chodíte do restaurací, jezdíte tramvají, jestli vnímáš to, jak se k tobě chovají vlastně v tadytěch společenských situacích tvoje okolí? Jestli jsi třeba radší omezila návštěvy restaurací, protože málokde jsou dětský koutky, nebo do tramvaje jsi radší už nelezla, protože ses bála, že ti nepomůže nikdo s kočárkem?

No jako městská hromadná doprava pro samotnou ženskou s kočárkem je občas oříšek. Ale je zas pravda, že se mi to stalo snad asi jenom dvakrát, kdy jsem vystupovala sama s kočárem z tramvaje nebo z autobusu a v tu chvíli to bylo fakt divný a ty lidi byli fakt hnusný. No, prostě se naskytla situace, že jsem jela v té tramvaji sama. A v tom autobusu to prostě bylo takový, než by lidi přiskočili, tak jako se na to vykašlali a ještě byli hnusný. Ale každopádně za éru dvou dětí to jsou dvě situace, takže jako zatím je to v pohodě. A jako co se týče pohybování v mhd, tak to mi nedělá problémy. Většinou ty lidi fakt uhnou, pustí sedět. I když normálně důchodkyně se ZTP mě normálně vyhodila z místa, já sebou měla Kubíka novorozence v šátku, tříletou Sabinku a normálně mě ježibaba vyhodila, že to je místo pro invalidy. Lidi jsou docela ochotný, my jsme byli vycvičený, co se týče mhd, a děti v pohodě, sami nastupují, vystupují. Co se týče restaurací, spíš jako chodím do těch vytypovanejch, kde jsou dětský koutky, jít někam, kde není, je to větší starost, ale jsou zvyklý od malinka obě

děti tím, jak máme širší kolektiv s těma dětma. Tím, jak nás bylo víc, tak jsme se asi nebály do té restaurace vlízt, jo, že tam nebyl dětský koutek nebo něco takového.

A ty vlastně jsi doma s druhým dítětem a už jsi zmínila, že vlastně pracuješ, že jo. Takže jsi doma vůbec nezůstala, hned po té mateřský jsi začala pracovat? A nastoupila jsi do nové práce, žejo, nešla jsi pracovat, co jsi dělala před mateřskou?

No, byla to jiná práce, zase administrativa, zase jinýho druhu.

Takže jsi neplánovala, nebo neplánuješ, že se vrátíš do původního zaměstnání?

Ne, to jsem byla rozhodnutá hned od začátku.

A jaký byl důvod?

Blběj kolektiv, a majitel té firmy byl prostě... Nevim, buď mi tam nesedlo to prostředí, prostě jsem se tam nechtěla vrátit. A další věc, díky tomu, že jsme se přestěhovali, jezdit denodenně na osm hodin si sednout někam do kanceláře...

A myslíš, že on by ti nevyšel vstříc, že bys měla flexibilní pracovní dobu nebo kratší úvazek?

Ne. bohužel.

A co jsi měla kolegy z původní práce, udržuješ s někým ty kontakty?

S jednou bývalou kolegyní, co tam už není.

Takže máš spíš kontakty z té nové práce?

Hm Hm.

Takže s tím zaměstnavatelem jsi to úplně přerušila?

No no. Ten neměl a nemá zájem se mnou jako...

A teď se ti zeptám na děti. Jestli od té doby, co se ti narodilo starší dítě, jsi využívala nějaký služby – zmínila jsi chůvu, jesle, školky.

Starší holka chodí už do školky.

A jesličky jste někdy využily?

Ne. Já jsem je neměla nikde, pro mě byly strašně daleko.

Jinak bys o tom přemýšlela?

Přemýšlela, ale vzhledem k tomu, že se nám tak šikovně narodilo druhý, tak to pak padlo.

A pak už se dostala starší do školky, tak to bylo v pohodě.

A Sabinku jsi dala do školky, aby byla mezi dětma?

No, určitě. A teď už je posledním rokem.

Co se týče kolektivu, já nemám strach, že by se nedokázali začlenit do kolektivu, protože jsou neustále mezi dětma. Já s nima nejsem sama doma, zavřená někde.

A teď se tě zeptám na to mateřský centrum, jaký byly tvoje představy, proč jste začaly chodit. Víím, že teď jsi byla párkrát v mateřském centru, tak co tě k tomu vedlo, že tam chodíš a co tam využíváš?

No celkově návštěva MC, jít se podívat někam jinam za dětským kolektivem, protože Sabinka je listopadová, takže se nedostala do školky, a spíš se podívat, jak to vypadá v nějakém zařízení. S mateřským centrem jsme plavali a pak byla herna. Spíš potom nějakou akci venku. Já nevím, dětský dny a takový, pořádaný mateřským centrem.

A teď v poslední době se Zuzkou jsme se dali do provozování mateřského centra tady dole, snažíme se provozovat hlídání pro děti spíš jako výpomoc maminek maminkám, protože je to zadarmo a zkusíme, o co by byl zájem a co by maminy chtěly. Proběhl karneval na uvítanou, na otevření toho centra, a pak byl bazárek dětských věcí. S tím, že se plánují další akce, budou čarodějnice a pak dětský den. Zatím vyloženě program pro ty děti není, protože se jich tam schází dost málo a dost malejch. Na to, abysme vymyslely pro dvouletý děti nějaký vyloženě. Zatím vede hříšně, začíná být pěkně.

*Napadlo tě, že bys návštěvy MC využila pro seznámení s ostatními maminkama?
To spíš šlo asi stranou, to já jsem vyloženě nevyhledávala, další maminky.*

A nakonec ses tam s někym seznámila.

Hele jo, asi se dvěma maminkama jsme si padly do noty. Ale tím, že jsme pak skončily, přestaly tam chodit – skončilo nám plavání a začaly jsme chodit jinam, tak to vyšumělo. Čas od času se někde potkáme, ale že bysme vyloženě udržovaly nějaký vztahy, to ne.

Takže Sabince bylo tři a půl, když jsme začaly do MC chodit.

Takže to, proč jste tam šly, se vám všechno splnilo?

Hm. A tady v tom novým MC to rozjždíme a uvidíme, co se tam podaří. Mám pocit, že maminky by chtěly všechno, ale nejsou schopny pro to nic udělat. Ono přijít a vyjádřit se, co by jako chtěly. Protože přijít a říct my bysme chtěly nějaký program, to je sice hezký, ale těžko vymyslet něco, když tam máme od mimin po tříletý děti. A každopádně to hlídání, my se snažíme, aby nám ty maminy nahlásily, kdo přijde. Nevím, jestli je to takovej problém. Teď jsme měly mít hlídání a zas se nikdo nepřihlásil. A pak jdeme na písek a zjistím: jo, my bysme šli. Takže nevím, co je za zádrhel. Takže jedno bez druhýho asi ve svý podstatě nepude. Teď by tam snad měla být angličtina od června, tak snad se to rozjede.

Ještě nějak dál využíváš volný čas s dětma pro další aktivity?

no, chodíme do tělocvičny. My jsme oba s manželem trenéři basketbalu, Tomáš teď trénuje holčiny a Sabinka čas od času jde s ním a trénuje. Stále chodíme na plavání, teď končíme kurz. Jako to plavání je fakt dobrý, jak jsou oba dva strašně veliký a vysoký, tak to plavání je pro ně to nejlepší, co může bejt. Sabinka plave úplně skvěle, potápí se. Už i bez pásků přeplave celej bazén. A kuba, s tím jsem plavala ve vaně, a strašně řval v bazénu. A zničehonic „maminko, já chci do bazénu“ a od té doby plave. Otočka o 360 stupňů.

Ještě mi řekni, jestli udržuješ nějaký kontakty s maminama od dětí kromě kroužků?

Jo, udržujeme kontakty. Vesměs to jsou kamarádky, co jsem znala už dřív a pak jsme otěhotněly. A maminy s malýma dětma, to vlastně až tady, co jsme se přestěhovaly.

A teď mi ještě řekni, jestli se ti podařilo udržet kontakt s lidma, který nemaj děti?

Noo, ale jo. Tak jako kolegyně z bejvalý práce, a vesměs spolužáci, se kterejma se vídám čas od času i mimo srazy. Neni jich moc, ale někdo se najde.

Jinak ty koničky, to zvládáš?

Ten basket, to zvládám i s dětma.

A teď tě chci poprosit, jestli mi můžeš říct něco o sobě. Tyto údaje použiju jenom pro účely této práce.No.

Takže, když se zeptám na děti, máš 2 děti? Jo, Sabču a Kubu.

A jsi vdaná? Jo.

Kolik je ti let? 29.

Na rodičovský dovolený jsi? Už šest let.

A vzdělání? To mám střední s maturitou.

Děkuju ti za tvůj čas a za rozhovor.